

KOVID-19 MERE I SOCIJALNA I EKONOMSKA PRAVA ŽENA SA INVALIDITETOM U SRBIJI

IZVEŠTAJ

Autorke: dr Kosana Beker, Biljana Janjić

Saradnice/saradnici: Maja Mirkov, Valentina Lepojević, Maja Popović, Ognjen Stančić

Udruženje građanki FemPlatz
Iz kruga Beograd

Januar 2021. godine

Ova analiza je nastala u okviru projekta "Ključni koraci ka rodnoj ravnopravnosti", koji sprovodi Agencija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), uz finansijsku podršku Evropske unije. Stavovi u ovom tekstu pripadaju isključivo autorima i autorkama, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem Ujedinjenih nacija.

LISTA GRAFIKONA

Grafikon 1: Demografske karakteristike (starosno doba, obrazovanje), onlajn upitnik

Grafikon 2: Demografski podaci (aktivnost, lična procena imovinskog stanja), onlajn upitnik

Grafikon 3: Mere koje je Vlada RS uvela tokom kovid-19 epidemije su na adekvatan način odgovorile na potrebe žena sa invaliditetom, onlajn upitnik

Grafikon 4: Oblasti u kojima su prava žena sa invaliditetom bila najugroženija tokom kovid-19 epidemije, mišljenje ispitanica, onlajn upitnik

Grafikon 5: Usluge podrške ženama sa invaliditetom koje su u situaciji nasilja bile su dostupne i dobro organizovane, odgovori, onlajn upitnik

SADRŽAJ

Lista grafikona	2
Uvod	4
Metodologija istraživanja i ograničenja	5
Položaj žena sa invaliditetom u Srbiji.....	8
Uticaj kovid-19 mera na socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji.....	11
Pristup zdravstvenoj zaštiti	14
Preporuke	17
Mobilnost, kretanje, lična bezbednost.....	18
Preporuke	21
Pristup uslugama iz oblasti socijalne zaštite	21
Situacija u ustanovama socijalne zaštite tokom epidemije kovidA-19.....	23
Sprečavanje nasilja prema ženama.....	26
Preporuke	30
Rad i uticaj organizacija civilnog društva.....	31
Liderke sa invaliditetom u organizacijama civilnog društva.....	33
Institucionalno i programsko funkcionisanje organizacija tokom kovid-19 epidemije.....	34
Briga o sebi i otpornost	36
Preporuke	36
Literatura	38

UVOD

Svetska zdravstvena organizacija je 11. marta 2020. godine proglasila pandemiju bolesti kovid-19 izazvanu SARS-CoV2 koronavirusom nakon što je zabeleženo 118.000 slučajeva zaraze u 114 zemalja.¹ Vlada Republike Srbije je već 15. marta 2020. godine proglasila vanredno stanje u Srbiji koje je, između ostalog, podrazumevalo obavezno korišćenje zaštitnih sredstava, ograničavanje kretanja i okupljanja, ali i obustavljanje rada pojedinih institucija, ustanova i usluga ili prelazak na pružanje onlajn usluga. Ova situacija je duboko promenila naš način života i dok je prioritet svake osobe bio na zdravlju, uvedene mere su uticale na naša politička, građanska, ekonomska i socijalna prava.

Žene sa invaliditetom sa kojima smo razgovarale smatraju da ih je država potpuno zaboravila, ostavila ih same i nije obezbedila nikakav vid podrške tokom ove krize i navode da je „*to samo nastavak odnosa prema osobama sa invaliditetom koji su imali i pre korone, ali je sada vidljivije*“. Pored mera uvedenih u svrhu sprečavanja epidemije i obezbeđivanja efikasne i delotvorne zdravstvene zaštite, osobe sa invaliditetom su se suočile i sa nedoumicama i strepnjama oko restriktivnih mera, kao što je ograničavanje kretanja, ali i nemogućnosti da pristupe uslugama (na primer, personalni asistenti, pomoć u kući), obustavljanje javnog prevoza, isplate socijalnih davanja. Dodatnu brigu izazvale su mere zatvaranja ustanova socijalne zaštite u kojima su žene sa invaliditetom u većem riziku od različitih oblika i manifestacija nasilja, deprivacije i uskraćivanja pristupa reproduktivnim i seksualnim pravima.²

U želji da da obezbedimo dublji uvid u potrebe, strahove i očekivanja žena sa invaliditetom tokom kovid-19 epidemije i da sagledamo kratkoročni uticaj mera na njihova socijalna i ekonomska prava, sprovele smo ovu analizu i pripremile izveštaj koji je pred vama. Analiza je deo projekta „Osnaživanje žena sa invaliditetom za zapošljavanje i samozapošljavanje“ koji sprovode organizacije FemPlatz i Iz kruga Beograd, uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u Srbiji (UN Women). Projekat realizujemo od juna 2020. do februara 2021. godine i želimo da doprinesemo ravnopravnosti žena sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja i poštovanja njihovih socijalnih i ekonomskih prava. Tokom pripreme projekta, razgovora sa ženama i uvida u raspoloživu literaturu, žene sa invaliditetom navele su neke od najvećih strahova tokom kovid-19 epidemije - da se razbole i da im je potrebna medicinska briga, da bez potrebne podrške ili asistencije budu smeštene u privremene bolnice koje nisu pristupačne, da budu tretirane kao manje važne pacijentkinje, da budu

---

¹ WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19, 11 March 2020, [WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020](#)

² Kosana Beker i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017

pogrešno dijagnostikovane zbog invaliditeta, ali i da budu izolovane u kućama, posebno ako su žrtve nasilja.

Dugoročne posledice mera za sprečavanje kovid-19 epidemije su još uvek nepoznate, ali se sada već može zaključiti da su osobe sa invaliditetom i druge grupe stanovništva koje su izložene višestrukoj diskriminaciji bile zaboravljene u prvim fazama planiranja mera, a da su pojedine mere bile disproportionalne, neadekvatne i diskriminatorne za osobe sa invaliditetom.³

U trenutku pisanja ovog izveštaja, kovid-19 epidemija još uvek traje i iako su mere relaksirane i započela je imunizacija, realan rizik od zaražavanja nije prestao, a mnoge usluge nisu potpuno funkcionalne. FemPlatz i Iz kruga Beograd zahvaljuju svim ženama sa invaliditetom koje su učestvovalе u analizi i nadamo se da će ovaj izveštaj obezbediti bolje razumevanje položaja žena sa invaliditetom tokom kovid-19 epidemije, ali i poslužiti kao smernica za planiranje daljih aktivnosti za sprečavanje epidemije ili otklanjanja posledica mera uvedenih tokom kovid-19 krize.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I OGRANIČENJA

Analiza uticaja mera uvedenih tokom kovid-19 epidemije na socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji sprovedena je od jula do oktobra 2020. godine i sastojala se od desk analize, onlajn upitnika, dubinskih intervju sa ženama sa invaliditetom i dubinskih intervju sa liderkama sa invaliditetom.

U prvoj fazi realizovana je desk analiza, odnosno, pregled međunarodnih standarda, apela i preporuka međunarodnih tela i eksperata za ljudska prava i pregled propisa i javnih politika donetih u vreme kovid-19 epidemije. Na osnovu ključnih preporuka međunarodnih ugovornih tela koje se odnose na pristup pravima i uslugama osobama sa invaliditetom, obezbeđivanje finansijske pomoći, komunikaciju i informisanje, sačinjen je upitnik za žene sa invaliditetom. Upitnikom smo htele da saznamo kako žene sa invaliditetom ocenjuju adekvatnost i kvalitet podrške tokom kovid-19 epidemije i najčešće izazove u pristupu pravima i uslugama sa kojima su se suočavale. Upitnik je distribuiran onlajn, odnosno, putem e-maila i društvenih mreža, a dobijeno je 52 odgovora.

Demografske karakteristike uzorka predstavljene su u tabelama ispod.

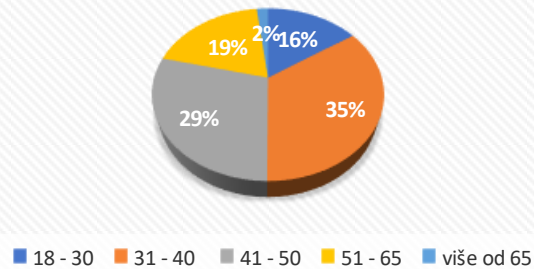
³ Ms Catalina Devandas, *COVID-19: Who is protecting the people with disabilities? – UN rights expert*, Office of the High Commissioner for Human Rights, 13.03.2020, [OHCHR | COVID-19: Who is protecting the people with disabilities? – UN rights expert](#), pristupljeno 20.10.2020.

Demografske karakteristike

Starosno doba

18 - 30.....	8
31 - 40	18
41 - 50	15
51 - 65	10
Više od 65	1

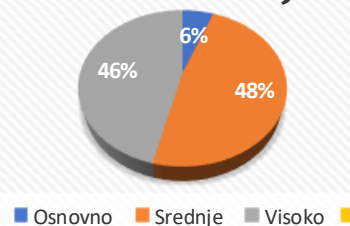
Starosno doba

Obrazovanje

Osnovno	3
Srednje	25
Visoko	24

Obrazovanje

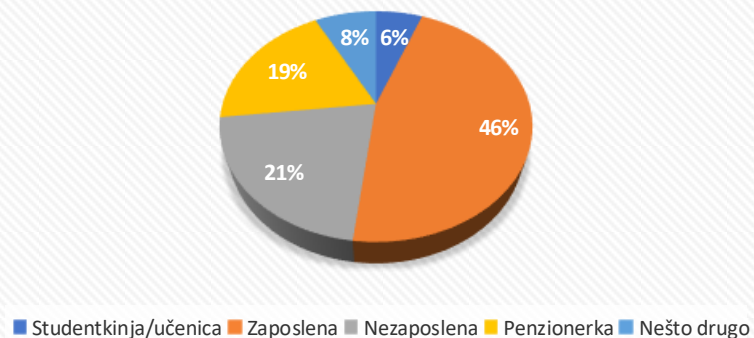
Grafikon 1: Demografske karakteristike (starosno doba, obrazovanje), onlajn upitnik

Najveći broj žena sa invaliditetom koje su popunile upitnik (76,5%) žive u urbanoj sredini, 17,6% u ruralnoj, a 5,9% žive u rezidencijalnim ustanovama (ustanove socijalne zaštite).

Aktivnost

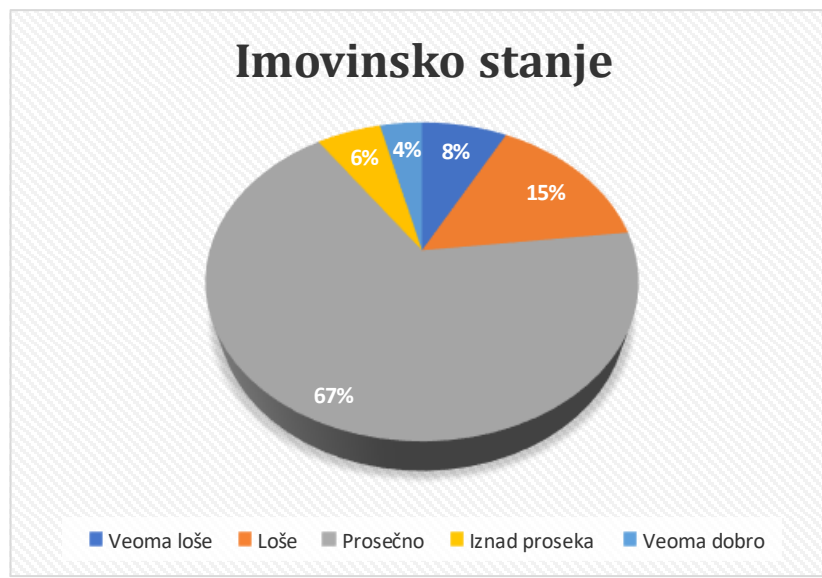
Studentkinja/učenica	3
Zaposlena	24
Nezaposlena	11
Penzionerka	10
Nešto drugo	3

Aktivnost

Lična procena imovinskog stanja

Veoma loša..... 4
Loša 8
Prosečna 35
Iznad proseka 3
Veoma dobra 2

Grafikon 2: Demografski podaci (aktivnost, lična procena imovinskog stanja), onlajn upitnik

Prikupljanja podataka putem onlajn upitnika nije reprezentativno, jer je ograničeno samo na žene koje koriste Internet i društvene mreže, a posebno na žene koje imaju neki kontakt ili saradnju sa organizacijama koje su prosledile upitnik. To pokazuju i demografski podaci žena koje su popunile upitnik, a koji nisu u skladu sa opštim pokazateljima o ženama sa invaliditetom i njihovim položajem. Na primer, 49% ispitanica navodi da ima završenu srednju školu, a čak 45,1% žena u ovom uzorku ima visoko obrazovanje. Takođe, u ovom uzorku, 47,1% žena sa invaliditetom je zaposleno, 21,6% nezaposleno, a 17,6% su penzionerke. Pored toga, veliki broj žena iz uzorka živi u urbanoj sredini, a veoma je mali broj žena sa invaliditetom preko 65 godina koje su popunile upitnik. Međutim, iako uzorak nije reprezentativan, dobijeni odgovori su veoma značajni i ilustrativni za sagledavanje uticaja epidemije kovida-19 na ostvarivanje prava žena sa invaliditetom jer se osnovano može pretpostaviti da su se žene sa invaliditetom nižeg nivoa obrazovanja, one koje žive u ruralnim sredinama, nezaposlene i bez primanja, kao i starije od 65 godina, susretale sa istim ili težim problemima i izazovima tokom trajanja epidemije kovida-19, odnosno, zbog mera uvedenih u cilju sprečavanja i suzbijanja epidemije.

Rezultati upitnika su korišćeni kao smernice za kreiranje vodiča za dubinske intervjuje sa ženama sa invaliditetom. Tokom septembra i oktobra 2020. godine realizovano je 15 dubinskih intervjuja sa ženama sa invaliditetom iz Srbije, različitog starosnog doba, nivoa obrazovanja, imovinskog stanja i aktivnosti, a od toga tri dubinska intervjuja sa ženama sa mentalnim invaliditetom koje su na smeštaju u ustanovama socijalne zaštite. Od 15 intervjuisanih žena sa invaliditetom, samo dve su zaposlene i ta vrsta zarade im je i osnovni izvor prihoda. Jedna ispitanica je studentkinja, a tri su penzionerke. Najveći broj intervjuisanih žena, njih devet, nisu zaposlene, a kao osnovne izvore prihoda navode različite vrste socijalnih davanja – tuđu negu i pomoć, porodičnu penziju,

roditeljski i dečiji dodatak. Nekoliko njih živi od penzije koju primaju njihovi supružnici. Najvažnije oblasti razgovora uključivale su pristup zdravstvenoj zaštiti, pristup uslugama iz oblasti socijalne zaštite, mobilnost i kretanje, životni standard i finansijsku sigurnost.

Pored toga, realizovano je pet dubinskih intervjua sa ženama sa invaliditetom koje su liderke u organizacijama civilnog društva. Sa nama su razgovarale Svjetlana Timotić (Iz kruga Vojvodina), Slavica Đurđević (Iz kruga Kragujevac), Milesa Milinković (Kreativno afirmativna organizacija Parnas), Adela Džanefendić (Društvo za cerebralnu paralizu Novi Pazar) i Gordana Rajkov (Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom). Skorašnja analiza zastupljenosti žena sa invaliditetom na rukovodećim pozicijama organizacija osoba sa invaliditetom i ženskih organizacija, koju je realizovao Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom, pokazala je veoma nisku zastupljenost žena sa invaliditetom na rukovodećim pozicijama (ispod 3% u ženskim organizacijama).⁴ Takođe, tek u 15,2% organizacija osoba sa invaliditetom, žene sa invaliditetom su zastupljene u dokumentima organizacije kao specifična ciljna grupa, dok je to slučaj u 22,9% ženskih organizacija.⁵ S obzirom da žene sa invaliditetom često nisu u fokusu rada organizacija civilnog društva, želele smo da saznamo više o uspesima i izazovima sa kojima su se one, kao liderke organizacija, suočavale tokom kovid-19 krize. Pitanja su se uglavnom odnosila na institucionalno i programsko funkcionisanje organizacije, brigu o sebi i otpornost (rezilijentnost), kao i preporuke za buduće mere i korake.

POLOŽAJ ŽENA SA INVALIDITETOM U SRBIJI

Prema podacima iz popisa stanovništva iz 2011. godine, osobe sa invaliditetom čine oko 8% stanovništva u Srbiji (571.780).⁶ Od ukupnog broja osoba sa invaliditetom, 58,2% čine žene, a 41,8% su muškarci, što je velika razlika u odnosu na opštu populaciju gde žene čine 51,3%, a muškarci 48,7% od ukupnog broja stanovnika Republike Srbije.⁷ Prema velikim starosnim grupama, 60,3% osoba sa invaliditetom ima 65 i više godina, 38,5% ima između 15 i 64 godina, a samo 1,2% su deca do 14 godina, što ukazuje da je prosečna starost osoba sa invaliditetom 25 godina viša od prosečne starosti opšte populacije u Srbiji.⁸

---

⁴ *Mapiranje žena i devojaka sa invaliditetom na rukovodećim pozicijama u organizacijama osoba sa invaliditetom (OOSI) i ženskim organizacijama civilnog društva (ŽOCD) u Republici Srbiji*, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, UN Women, Beograd, januar 2019, str. 5

⁵ Ibid, str. 21 i 28

⁶ Milan M. Marković, *Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

⁷ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017, str. 10.

⁸ Ibid, str. 22-23

Osobe sa invaliditetom su u Republici Srbiji jedna od najugroženijih grupa stanovništva što se tiče stope siromaštva i rizika od siromaštva, a kao najvažniji faktori rizika od siromaštva prepoznati su: radni status, obrazovanje, brojčanost domaćinstva, lokacija prebivališta i broj dece, a treba imati u vidu da je i stopa siromaštva ukupnog stanovništva u blagom porastu u periodu 2008–2014. godine u najvećoj meri kao posledica ekonomske krize.⁹

Obrazovna struktura osoba sa invaliditetom veoma je nepovoljna - 12,2% osoba sa invaliditetom nije pohađalo osnovno obrazovanje, što znači da svaka osma osoba sa invaliditetom u Srbiji starija od 15 godina nije išla u osnovnu školu, dok među opštom populacijom ovaj procenat iznosi 2,7%.¹⁰ Žene sa invaliditetom imaju niži nivo obrazovanja u poređenju sa muškarcima sa invaliditetom. Na primer, muškarcima sa invaliditetom bez stručne spreme čine 18,6%, a žene 81,4% od ukupnog broja osoba sa invaliditetom koje nikada nisu pohađale osnovnu školu.¹¹ Niži obrazovni nivo žena sa invaliditetom predstavlja jedan od važnih faktora njihove visoke stope nezaposlenosti. Ukupan broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom koje su prijavljene na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje krajem 2019. godini bio je 13.331, a 41,8% su žene.¹² S obzirom na to da među osobama sa invaliditetom u Srbiji ima znatno više žena (58,2%), udeo žena sa invaliditetom na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje nije proporcionalan broju žena sa invaliditetom u ukupnoj populaciji.

Osobe sa invaliditetom su prepoznate kao prioritetna grupa za podršku zapošljavanju, ali je i dalje mali broj uključen u mere zapošljavanja i samozapošljavanja Nacionalne službe za zapošljavanje.¹³ Žene sa invaliditetom smatraju da su najveće prepreke u vezi sa zapošljavanjem: predrasude zaposlenih u Nacionalnoj službi za zapošljavanje koje se prenose na potencijalne poslodavce; nedostatak podrške osobama sa invaliditetom, posebno ženama sa invaliditetom na tržištu rada; slaba informisanost poslodavaca o zabrani diskriminacije, slaba informisanost žena sa invaliditetom o njihovim pravima i načinima zapošljavanja, loša zakonska rešenja, kao i činjenica da žene sa invaliditetom nisu prepoznate kao poslodavci.¹⁴ Pored ovoga, žene sa invaliditetom nisu zastupljene u javnom i političkom životu, a kao prepreke za aktivno učešće vide predrasude i

---

⁹ Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 44/2020.

¹⁰ Milan M. Marković, 2014, op. cit, str. 49.

¹¹ Ibid, str. 51.

¹² *Izveštaj o radu Nacionalne službe za zapošljavanje za 2019. godinu*, Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, 2020, str. 8.

¹³ Na primer, u program podrške zapošljavanju osoba sa invaliditetom uključeno je 20 osoba sa invaliditetom (12 žena), tri osobe sa invaliditetom su uključene u program pripravnika za mlade sa visokim obrazovanjem (jedna žena), program pripravnika sa srednjom školom realizovan je za devet osoba sa invaliditetom (četiri žene), 440 osoba sa invaliditetom je uključeno u program obuka za tržište rada (od toga 57% žena). Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 44/2020

¹⁴ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2020, str. 49.

stereotipe prema participaciji žena sa invaliditetom, te nedostatak podrške za aktivnije uključivanje u javni i politički život (npr. asistencija, pristupačnost).¹⁵

U oblasti zdravstvene zaštite, žene sa invaliditetom se suočavaju sa problemom pristupačnosti i dostupnosti zdravstvenih usluga usled nepostojanja odgovarajućih kapaciteta i/ili prilagođenosti zdravstvenih ustanova i radnika/ca za rad sa osobama sa invaliditetom, posebno u vezi sa zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja.¹⁶

Nadalje, žene sa invaliditetom su u povećanoj su opasnosti od nasilja, eksploatacije i zlostavljanja. One se suočavaju sa specifičnim manifestacijama nasilja, sa kojima se ne susreću žene iz opšte populacije.¹⁷ Poseban problem u zaštiti žena sa invaliditetom od nasilja predstavlja nedostatak adekvatnih usluga podrške u Srbiji, kao i to što žene sa invaliditetom nemaju jednaku korist od zakona kojima se reguliše prevencija i zaštita od nasilja. Na primer, hitne mere koje su propisane Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici za pojedine žene sa invaliditetom nisu adekvatne jer nema usluga podrške za situacije u kojima je nasilnik osoba koja ujedno ženi sa invaliditetom pruža podršku.¹⁸ Takođe, pristup pravdi ženama sa invaliditetom je otežan jer su zgrade sudova fizički nepristupačne,¹⁹ nema dovoljno tumača za znakovni jezik, sudski dokumenti nisu dostupni u pristupačnim formatima, a postupci nisu rodno ni starosno prilagođeni.²⁰

U posebno lošem položaju su žene sa invaliditetom smeštene u rezidencijalnim institucijama. One su neretko smeštene u institucije bez svog pristanka, a pored toga, često su lišene poslovne sposobnosti, pa staratelji/ke umesto njih odlučuju o svim važnim životnim pitanjima.²¹ S obzirom na zakonske propise kojima su regulisani uslovi za lišenje poslovne sposobnosti, evidentno je da su osobe sa invaliditetom u najvećem riziku od lišenja poslovne sposobnosti, što posebno pogađa osobe sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom i dodatno ih izlaže stigmatizaciji i neprihvatanju u društvu.²² Ovakvo postupanje predstavlja kršenje ljudskih prava i ima nesagledive posledice: osoba lišena poslovne sposobnosti ne može da donosi odluke u svoje ime, nema mogućnost da bira gde želi da živi i sa kim, ne može da raspolaže svojom imovinom, ne može da sklopi brak, odluči o rađanju, gubi pravo glasa.²³

Žene sa invaliditetom koje su smeštene u rezidencijalnim ustanovama su višestruko diskriminisane, na osnovu pola, invaliditeta i činjenice da žive u instituciji. Pored toga, izložene su specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kao što su prisilni abortusi,

---

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Kosana Beker i Višnja Baćanović, *Reproduktivno zdravlje žena sa invaliditetom u AP Vojvodini*, Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman, Novi Sad, 2018, str. 61-63.

¹⁷ Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3 iz 2016. godine (para. 29. i 55.)

¹⁸ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, 2020, op. cit, str. 64.

¹⁹ *Ravnopravnost u praksi – Primena antidiskriminacionih zakona u Srbiji*, Equal Rights Trust, London, 2019, str. 89.

²⁰ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, 2020, op. cit, str. 66.

²¹ Biljana Janjić i Dragana Ćirić Milovanović, *Ovde i zidovi imaju uši: svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, Inicijativa za prava žena sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017, str. 43, 63

²² Kosana Beker, *Lišenje poslovne sposobnosti Zakoni i praksa u Republici Srbiji*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2014, str. 7.

²³ Ibid.

davanje kontraceptivnih sredstava bez informisanog pristanka, seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje, prisilne sterilizacije.²⁴ Izložene su nasilju od korisnika i od zaposlenih u ustanovama, a njihov položaj i izloženost nasilju u institucijama nisu dovoljno vidljivi u javnim politikama Srbije dok mehanizmi prijavljivanja nasilja i zaštite od nasilja nisu adekvatni i/ili funkcionalni.²⁵

Sve navedeno su pokazatelji da su žene sa invaliditetom često izložene višestrukoj diskriminaciji, zbog čega se susreću sa brojnim preprekama u ostvarivanju svojih prava, a pored toga se suočavaju i sa raznim vidovima rodno zasnovanog nasilja. Oblasti u kojima je diskriminacija posebno izražena su: pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju, socijalnoj pomoći, ostvarivanju prava na porodični život i roditeljstvo, kao i zaštiti od nasilja.²⁶

UTICAJ KOVID-19 MERA NA SOCIJALNA I EKONOMSKA PRAVA ŽENA SA INVALIDITETOM U SRBIJI

Pregled izjava, saopštenja i smernica koje su uputile međunarodna tela za ljudska prava u situaciji proglašenja kovid-19 pandemije, hitna reagovanja i upozorenja u vezi sa položajem osoba sa invaliditetom, mogu se grupisati u nekoliko ključnih oblasti:

- 1) **Neometan pristup pravima i uslugama:** obezbediti zdravstvenu i socijalnu zaštitu, stanovanje, neometano kretanje, zadržavanje zaposlenja, uključujući mere koji bi zaposlenim osobama sa invaliditetom obezbedile rad od kuće ili im dati plaćeno odsustvo kako bi se garantovao prihod.²⁷
- 2) **Obezbeđivanje finansijske podrške** kako bi se ublažio rizik od dodatnog siromaštva osoba sa invaliditetom s obzirom da mnoge osobe nisu u mogućnosti da naprave zalihe hrane ili lekova ili da priušte troškove kućne isporuke.
- 3) **Komunikacija i informisanje:** javne kampanje i informacije nacionalnih zdravstvenih institucija moraju biti dostupne na znakovnom jeziku i u drugim pristupačnim formatima, uključujući pristupačnu digitalnu tehnologiju, titlovanje, usluge releja, tekstualne poruke, jednostavan i lako razumljiv jezik.

²⁴ Biljana Janjić i Dragana Ćirić Milovanović, 2017, op. cit, str. 42-48.

²⁵ Ibid.

²⁶ Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2014–2017. godine sa prioritetima za naredni period, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2018.

²⁷ Ms Catalina Devandas, COVID-19: Who is protecting the people with disabilities? – UN rights expert, Office of the High Commissioner for Human Rights, 13.03.2020, [OHCHR | COVID-19: Who is protecting the people with disabilities? – UN rights expert](#), pristupljeno 20.10.2020.

- 4) **Dodatna podrška i kontakt** sa članovima porodice i prijateljima za osobe sa invaliditetom koje su u ustanovama socijalne zaštite, psihijatrijskim ustanovama, zatvorima i drugim zatvorenim oblicima stanovanja kako bi se umanjio rizik od nasilja i zanemarivanja. Položaj osoba sa invaliditetom u ovim ustanovama je dodatno težak s obzirom na veći rizik od zaražavanja i nedostatka spoljašnje kontrole ustanova.
- 5) **Konsultovanje i uključivanje organizacija osoba sa invaliditetom** u sve faze planiranja i realizacije mera uvedenih za sprečavanje kovid-19 epidemije.²⁸

Epidemija kovida-19 pokazala je duboke nejednakosti koje su postojale i pre epidemije i ukazala na strukturalnu diskriminaciju i isključivanje sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom.²⁹

Vanredno stanje u Srbiji uvedeno zbog sprečavanja širenja kovid-19 epidemije trajalo je 53 dana. Iako su uvedene mere (npr. zabrana kretanja, fizičko distanciranje) uticale na celokupno stanovništvo, u ranjivom položaju su bile osobe sa invaliditetom, a posebno žene sa invaliditetom jer nije uzet u obzir položaj u kom nalaze, kao i prepreke i izazovi sa kojima se suočavaju u svakodnevnom životu.

Većina žena sa invaliditetom (71,5%) koje su odgovorile na upitnik smatraju da mere koje je Vlada Republike Srbije uvela nisu na adekvatan način odgovorile na potrebe žena sa invaliditetom:

Grafikon 3: Mere koje je Vlada RS uvela tokom kovid-19 epidemije na adekvatan način su odgovorile na potrebe žena sa invaliditetom, onlajn upitnik

²⁸ Ibid.

²⁹ Statement of Catalina Devandas Aguilar, United Nations Special Rapporteur on rights of persons with disabilities, 10 August 2020, [20200810_StatementCatalinaDevandas.pdf \(ohchr.org\)](https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/08/20200810-StatementCatalinaDevandas.pdf)

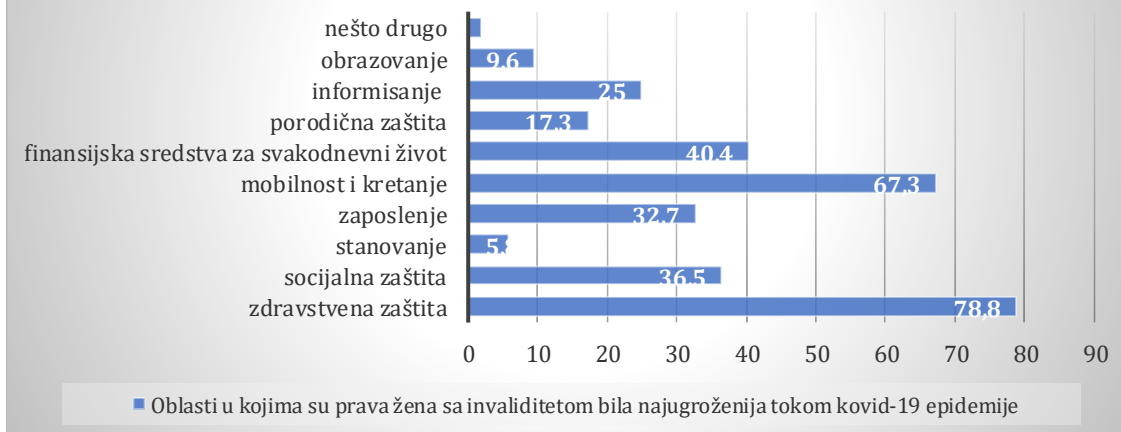
Pojašnjenja ove ocene najviše se odnose na nejasne instrukcije i nepristupačne formate informisanja i komunikacije sa osobama sa invaliditetom, obustavljanje redovnih terapija koje su veoma važne za svakodnevno funkcionisanje žena sa invaliditetom, obustavljanje ili smanjen obim ili izmenjen način pružanja ključnih usluga, kao što su personalna asistencija i pomoć u kući, neprilagođena onlajn nastava, zabrinutost za ličnu bezbednost koja prevazilazi brigu o kovid-19 zaražavanju:

Kada su uvedene mere, nije se na vreme obezbedila podrška za žene sa invaliditetom kao što su odlazak kod lekara ili u nabavku. I formalni, a posebno neformalni personalni asistenti/kinje nisu mogli da se kreću. Budući da živim sama, meni je hipotetički bila ugrožena bezbednost. U slučaju da sam pala ili da mi je bilo loše, neko bi morao da krši zakon da bi došao da mi pomogne.

Žene sa invaliditetom su iskazale zabrinutost i za obezbeđivanje finansijskih sredstava za svakodnevni život:

Zaposlenje i obezbeđivanje materijalnih sredstava su jedan od najvećih problema za žene sa invaliditetom. Ekonomska kriza i smanjenje budžeta za različite programe i projekte na kojima žene sa invaliditetom rade u nevladinom sektoru, zahvaljujući čemu često i obezbeđuju svoje prihode, veoma negativno utiču na mogućnost da se obezbedi finansijska nezavisnost. Osim toga, plašim se da će posledice po ekonomiju izazvane pandemijom još negativnije uticati na zapošljavanje žena sa invaliditetom. Poslodavci trenutno stanje mogu koristiti i kao izgovor za njihovo nezapošljavanje.

Oblasti u kojima su prava žena sa invaliditetom bila najugroženija tokom kovid-19 epidemije

Grafikon 4: Oblasti u kojima su prava žena sa invaliditetom bila najugroženija tokom kovid-19 epidemije, mišljenje ispitanica, odgovori na onlajn upitnik

U nastavku izveštaja koristile smo strukturu po oblastima u kojima su prava žena sa invaliditetom bila najugroženija tokom kovid-19 epidemije, prema mišljenju i proceni žena sa invaliditetom. One su kao ključne oblasti identifikovale pristup zdravstvenoj zaštiti, mobilnosti i kretanje, pristup uslugama socijalne zaštite, a dodata je i oblast funkcionisanja organizacija civilnog društva koje pružaju podršku ženama sa invaliditetom.

Država bi trebalo da izvuče pouku iz ove situacije, da ne može da tretira sve građane i građanke na isti način.

Pristup zdravstvenoj zaštiti

Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom propisano je da država ima obavezu da osobama sa invaliditetom obezbedi isti izbor, kvalitet i standard besplatne ili pristupačne zdravstvene zaštite i programe koji se nude drugim osobama, uključujući u oblasti seksualnog ili reproduktivnog zdravlja i javnih zdravstvenih programa namenjenih širokoj populaciji, kao i specifične terapije i intervencije za osobe sa invaliditetom, uz obezbeđivanje zdravstvenih usluga što je moguće bliže zajednicama gde ljudi žive.³⁰ Takođe, države moraju da preduzmu sve potrebne mere kako bi se obezbedila zaštita i sigurnost osoba sa invaliditetom u rizičnim situacijama.³¹

Osobe sa invaliditetom su u većem riziku od zaražavanja kovidom-19 zbog teškoća u pridržavanju mera fizičkog distanciranja zato što im je neophodna podrška drugih

³⁰ Član 25. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 42/2009

³¹ Član 11. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

osoba, potrebe da dodiruju objekte kako bi se informisali (npr. tablice sa informacijama na Brajevom pismu u javnim prostorima, fizička podrška), načina života u grupnim oblicima stanovanja (ustanove socijalne zaštite), barijera u pristupu informacijama o zdravlju i merama.³² Takođe, osobe sa invaliditetom su u većem riziku da imaju ozbiljnije simptome kovida-19 zbog opšteg zdravstvenog stanja i barijera u pristupu opštim zdravstvenim uslugama.³³

Čak 78,4% žena sa invaliditetom koje su popunile upitnik navodi pristup zdravstvenoj zaštiti kao prioritarnu oblast u kojoj su prava žena sa invaliditetom bila najugroženija tokom mera uvedenih zbog kovid-19 epidemije. Dok je zdravlje najverovatnije bila osnovna briga svih građana i građanki tokom kovid-19 epidemije, žene sa invaliditetom su bile u većem riziku od narušavanja zdravstvenog stanja usled otkazivanja ili odlaganja redovnih zdravstvenih terapija, nemogućnosti nabavke potrebnih lekova, dugotrajne izolacije u kući koja narušava opšte fizičko stanje.

Spadam u visokorizičnu grupu, zbog osnovnog neurološkog oboljenja i pridruženih komorbiditeta i iako imam manje od 65 godina nisam izlazila iz kuće sve vreme vanrednog stanja u zemlji. Time mi je ugroženo zdravlje zbog umanjene mobilnosti kao posledice neizlaženja iz stana.

Žene sa invaliditetom sa kojima smo razgovarale smatraju da pristup zdravstvenoj zaštiti u Srbiji generalno nije adekvatan, a arhitektonska nepristupačnost se navodi kao prva prepreka. Za žene koje se veoma otežano kreću ili uopšte ne mogu da se kreću bez asistencije, sam izlazak iz kuće je problematičan ukoliko nemaju adekvatan prevoz, što često podrazumeva i finansijski trošak za plaćanje taksi vozila koje je prilagođeno za prevoz osoba sa invaliditetom.

Mislim da je problem da, ako nemamo personalnu asistenciju, da odemo kod lekara. Podrška prilikom dolaska do ustanove i finansijski, ako mora da se ide taksijem. Ja retko imam mogućnost da platim, uzmem taksi, a nekad bi mi značilo da ne mora niko da ide sa mnom ili da čekam na nekoga.

Pored pristupačnosti, žene sa mentalnim invaliditetom kao najveće prepreke ističu i predugo čekanje na preglede i nerazumevanje zdravstvenih radnika/ca.

U domu sam upućena samo na lekarku opšte prakse, koja često ne želi da me sasluša i čuje šta mi je potrebno. Vrlo često sam uskraćena za pregled lekara specijaliste zbog tog nerazumevanja.

Predrasude zdravstvenih radnika/ca su velika prepreka pristupu dobrim i kvalitetnim zdravstvenim uslugama. Žene sa invaliditetom smatraju da ih zdravstveni radnici i radnice posmatraju sa sažaljenjem. Često im se ne obraćaju direktno, već isključivo osobi koja je došla sa njima u pratnji.

---

³² Catalina Devandas Aguilar, op. cit, p. 7

³³ Ibid, p. 7

Ako idem sa mamom ili drugaricom, lekar se obraća njima, umesto meni. Onda ja moram da naglasim kako slobodno komunikacija može da bude na relaciji lekar – ja. Lekari, kao zdravstveni radnici bi trebalo da znaju da žena sa invaliditetom može da vodi razgovor i da komunicira.

Od proglašenja vanrednog stanja i početka epidemije u našoj zemlji, većina ispitanica nije ni pokušala da ode na bilo kakav medicinski pregled. Smatraju da je zdravstveni sistem bio pred kolapsom, ističu neorganizovanost i nerazumevanje za zakazivanje i odlaske na pregled, osim za osobe koje su obolele od kovida-19.

To je potpuni haos. Ja imam pravo na svoje lečenje. Nije bilo moguće dopreti do lekara. To nije moj problem i ne bi trebalo da bude moj problem, nego onih koji se bave organizacijom zdravstvenih usluga i pandemije.

Ispitanice navode da su imale veliki strah od zaražavanja kovidom-19, kao i smeštanja u neku od improvizovanih kovid bolnica. Većina njih je lošijeg zdravstvenog stanja i strah od neizvesnosti koju nosi zaražavanje kovidom je veliki. Smatraju da bez podrške ne bi mogle da borave u tim objektima zato što su nepristupačni za žene sa invaliditetom u svakom smislu.

Iz ustanova socijalne zaštite korisnice nisu mogle izlaziti svojevotjno. Ako bi izašle iz nekog (uglavnom zdravstvenog) razloga, svaki povratak je podrazumevao dvonedeljnu izolaciju. Ukoliko su imale zdravstvene probleme i odlazile kod lekara van doma u kom su smeštene, nisu znale gde odlaze i zbog čega. Navode da im nije objašnjeno šta se dešava sa njima, koji zdravstveni problem je u pitanju i šta mogu da očekuju. Ove žene, zbog straha od dvonedeljne izolacije nakon svakog izlaska, prestale su da se obraćaju za pružanje zdravstvenih usluga.

Zdravstvena zaštita tokom kovid-19 epidemije u domu gotovo da i ne postoji, doktorka je nervozna i stalno viče. Jednom su mi vadili krv a da mi nisu ni rekli zašto to rade, kad sam pitala ona je vikala na mene samo. Nakon toga stigli su rezultati da mi je gvožđe u jako kritičnom stanju pa su me hitno vodili u bolnicu da primam infuziju i lek. Ni tada mi nisu objasnili ni gde ni zašto me vode, već sam sama nekako shvatila. Svaki put kad idem kod lekara van doma, oni me voze i ni sa kim se ne srećem, ali kad se vratim sa pregleda, stave me u izolaciju dve nedelje, navodno zbog korone.

Mene često boli uvo, ali ne smem da se požalim, jer ako odem na pregled, staviće me posle u izolaciju. A to ne mogu da podnesem.

O organizaciji zdravstvene zaštite tokom kovid-19 epidemije, bilo je i drugačijih mišljenja:

Ja nemam zamerki. Ako je na nivou države, bilo je fantastično. Ja sam stara garda i kako je rečeno, tako se radi. Nosi maske – da nosiš maske. Dva metra – onda dva metra. Postoje stručna lica koja su se za to školovala. Ne znaju ni oni sve, ali ono što znaju...

Zaštita reproduktivnog zdravlja i pristup ginekološkim pregledima su bili u drugom planu za žene sa invaliditetom tokom epidemije. Ginekološke usluge smatraju nepristupačnim za njih i inače, te većina žena ove usluge nije pokušala da koristi za vreme vanrednog stanja, a ni kasnije. Da bi koristile ginekološke, kao i druge usluge zdravstvene zaštite, ženama sa invaliditetom je često potreban adekvatan prevoz i asistencija. Ukoliko obezbede prevoz i asistenciju, ponovo dolaze do nepristupačnih ginekoloških ambulanti koje najčešće nemaju hidraulične ginekološke stolice. One koje su malo boljeg finansijskog stanja odlaze kod lekara koji imaju privatnu praksu i preglede obavljaju redovno. Kada govorimo o ginekološkim uslugama za žene sa invaliditetom, napominju da su ovde još izraženije predrasude medicinskih radnika/ca.

Nisam uopšte išla kod ginekologa dve godine. Inače, ovde to nama nije prilagođeno. Mora neko da pođe sa vama uvek. Kad sam ostala u drugom stanju, moja doktorka je rekla – Ijao, pa vi ste trudni! Šta ćete da radite?

Na pitanje kako je izolacija uticala na njih, na psihičko i mentalno zdravlje, žene koje žive na selu navode da im to nije smetalo. Mogle su da se kreću, imaju dvorište i bile su dosta na otvorenom, radile u polju i sl. Odgovori žena koje žive u gradovima se potpuno razlikuju. Govore o strahu, neizvesnosti i nedostatku informacija ne samo o kovidu, već o mnogim pitanjima koja se tiču njihovog svakodnevnog života. Neke od njih žive same i osećale su se potpuno nemoćno. Iako navikle na izolaciju, za koju navode da je karakteristična za život žena sa invaliditetom, sada nisu imale nikakvu podršku. Za vreme zabrane kretanja nisu imale personalnu asistenciju, niti je bilo ko mogao da ih poseti. Smatraju da ih je država potpuno zaboravila, ostavila ih same i nije obezbedila nikakav vid podrške. To ne smatraju nikakvim iznenađenjem, s obzirom da je „to samo nastavak odnosa prema osobama sa invaliditetom koji su imali i pre korone, ali je sada vidljivije“.

Na mene je to jako loše uticalo. Bila sam psihički nestabilna, plakala sam često i bila mi je potrebna podrška psihologa. Nisam mogla da viđam ni svoju porodicu, niti da odem bilo gde. Baš mi je psihički to bilo teško.

PREPORUKE

Najvažnija preporuka odnosi se na ispunjavanje svih obaveza preuzetih ratifikacijom Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, preporukama koje je Komitet za prava osoba sa invaliditetom dao Republici Srbiji u zaključnim zapažanjima, kao i drugim međunarodnim obavezama u oblasti prava na zdravstvenu zaštitu žena sa invaliditetom. **Neophodno je obezbediti pristupačne, dostupne i raspoložive usluge zdravstvene zaštite ženama sa invaliditetom u zajednici u kojoj žive.**

Specifične preporuke u kriznim situacijama, kako bi se ublažile posledice mera uvedenih tokom kovid-19 epidemije odnose se na:

- Osiguravanje učešća žena sa invaliditetom i organizacija žena sa invaliditetom u radu kriznih štabova na svim nivoima, kako bi se obezbedilo da perspektiva žena sa invaliditetom bude uključena i kako bi se prilikom planiranja mera uključila perspektiva i potrebe žena sa invaliditetom.
- Uspostavljanje efikasnije i delotvornije organizacije zdravstvenih usluga kako ne bi došlo do ukidanja ili odlaganja pojedinih terapija neophodnih za žene sa invaliditetom. Ukidanje ili odlaganje ovih terapija (npr. fizioterapije) mogu dovesti do dugoročnih negativnih posledica po zdravlje žena sa invaliditetom.
- Obezbeđivanje preventivnih pregleda u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, kao i uspostavljanje efikasnog i delotvornog pružanja zdravstvenih usluga u ovoj oblasti, bez obzira na situaciju u zemlji i bez obzira na uvedene mere.
- Osigurati da žene sa invaliditetom koje su smeštene u rezidencijalnim institucijama imaju adekvatan pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući usluge seksualnog i reproduktivnog zdravlja, pod istim uslovima kao i druge žene;
- Izradu plana za smeštaj, negu i lečenje žena sa invaliditetom u slučaju zaražavanja kovidom-19 u okviru redovnih bolničkih kapaciteta, a ne u improvizovanim bolnicama i mestima za lečenje koja nisu pristupačna i gde nije obezbeđena dodatna podrška.
- Organizovanje, finansiranje i intenziviranje pružanja psihološke podrške ženama sa invaliditetom kojima je ova vrsta podrške potrebna kako bi se ublažile posledice izolacije na mentalno zdravlje.

Mobilnost, kretanje, lična bezbednost

Kako bi se omogućio samostalni život i puno učešće osoba sa invaliditetom u svim sferama života, države imaju obavezu da preduzmu odgovarajuće mere da osobama sa invaliditetom obezbede pristup fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim pogodnostima i javnim uslugama, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama.³⁴

Kao što je već navedeno, tri dana nakon uvođenja vanrednog stanja doneta je naredba o zabrani okupljanja u Republici Srbiji na javnim mestima u zatvorenom prostoru i uvedena je potpuna zabrana kretanja osobama starijim od 65 godina u gradovima i osobama starijim od 70 godina na selima, kao i zabrana kretanja ostalim građanima i

---

³⁴ Član 9. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 42/2009

građankama od 20:00 do 05:00 časova. Nakon toga, zabrana kretanja je ostala na snazi do ukidanja vanrednog stanja, ali je vreme zabrane kretanja menjano više puta.³⁵

Stalne i česte promene pravila o zabrani kretanja i nedostatak razumljivih informacija u vezi sa zabranom kretanja bile su zbunjujuće svima, [a pre svega osobama starijim od 65 godina](#), koje su bile najviše pogođene. Takođe, informacije o merama nisu bile dostupne u formatima prilagođenim osobama sa invaliditetom,³⁶ kako bi svi građani i građanke bili adekvatno i blagovremeno informisani. Na primer, na nekim internet stranicama Vlade Republike Srbije korišćene su usluge tumača za znakovni jezik i opcija „čitaj mi”,³⁷ a kreiran je i [video relej servis](#) za informisanje gluvi i nagluvi osoba koji podrazumeva pristup internetu i korišćenje aplikacija (Viber, IMO, WhatsApp, Facebook, Skype). Ovakav način informisanja je manjkav jer isključuje veliki broj ljudi koji nemaju pristup internetu ili ne znaju da koriste modernu tehnologiju.³⁸

Tek tri nedelje nakon uvođenja mere zabrane kretanja [objavljena je procedura za izdavanje dozvole za kretanje](#) što znači da su osobe sa invaliditetom kojima je potrebna usluga (formalnih i neformalnih) asistenata, ostavljene bez ove vrste podrške ili su se same snalazile. Napominjemo još jednom da za neke osobe sa invaliditetom, personalna asistencija predstavlja dnevnu i neophodnu podršku za funkcionisanje. Način pribavljanja dozvole bio je veoma komplikovan. [Prema zvaničnoj proceduri](#), osoba najpre podnosi zahtev za izdavanje dozvole za kretanje u vreme zabrane kretanja jedinici lokalne samouprave u mestu prebivališta, a nakon prijema i obrade zahteva, jedinica lokalne samouprave popunjava tabelu određenim podacima³⁹ i dostavlja je Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koje tabelu ažurira i dostavlja Ministarstvu unutrašnjih poslova. Nakon dobijanja saglasnosti od Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja o tome obaveštava jedinicu lokalne samouprave, koja obaveštava osobu koja je podnela zahtev i izdaje potvrdu. Potvrda je dokaz da ta osoba ima saglasnost za kretanje u određenom terminu i za određene potrebe.

[Iskustva žena sa invaliditetom](#) u vezi sa dobijanjem dozvola za kretanje govore nam o manjkavosti ove procedure, uključujući i nedostatak informacija kome da se obrate, veoma komplikovanu administraciju oko dobijanja dozvole, pristup tehničkim uređajima (skeniranje lične karte personalne asistentkinje) i slično.

---

³⁵ Katarina Golubović i dr (ur), *Ograničenje kretanja i suđenja za vreme vanrednog stanja*, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd, 2020, dostupno na [Ograničenje-kretanja-i-suđenja-za-vreme-trajanja-vanrednog-stanja-YUCOM-jul-2020..pdf](#)

³⁶ Marijana Pajvančić i dr, *Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji*, Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020, Beograd, 2020, str. 13.

³⁷ Ibid, op. cit, str. 13.

³⁸ Prema podacima iz 2019. godine 19,4% lica nikada nije koristilo internet. *Godišnje istraživanje o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija, 2019*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 25.09.2019, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190920-godisnje-istravanje-o-ikt/?a=27&s=>, pristupljeno 25.09.2020.

³⁹ Ime i prezime lica za koje se traži dozvola za kretanje, jedinstveni matični broj tog lica, ime, prezime i adresa korisnika usluge, vrstu usluge koju lice pruža (pomoć u kući - usluga socijalne zaštite, usluga socijalne zaštite personalni asistent ili broj sudske odluke kojim je uređeno viđenje deteta i roditelja, mesec, dan, čas i relaciju kretanja).

Pored mere ograničenja i zabrane kretanja, važno je imati u vidu da mere fizičkog distanciranja nisu moguće za sve, a posebno za starije osobe i osobe sa invaliditetom, koje često zavise od podrške drugih, te je neophodan neposredan i blizak fizički kontakt između osoba.⁴⁰

Tokom vanrednog stanja situacija sa mogućnošću samostalnog kretanja dodatno je pogoršana [ukidanjem javnog gradskog i međugradskog prevoza](#). Na primer, u Beogradu je javni gradski prevoz ukinut u periodu od 21. marta do 8. maja 2020. godine, a za to vreme bile su obezbeđene samo [vanredne linije javnog prevoza](#) za zaposlene sa radnom obavezom. Žene sa invaliditetom sa kojima smo razgovarale smatraju da je trebalo da im se omogući kretanje u vreme kada je na snazi bila zabrana kretanja za ostale građane i građanke, kako bi imale mogućnosti da se prošetaju. Mnogima od njih šetnja je neophodna i navode da je zabrana kretanja uticala na narušavanje njihovog zdravstvenog stanja. Snalazile su se za prevoz kada su morale negde da odu, pomagale su im komšije, rodbina, prijateljice.

Ja sam kršila policijski čas, jer sam gledala da prošetam kad nema žive duše napolju. Ženama sa invaliditetom imunitet je oslabljen. A ja moram da se krećem da mi ne bi mišići atrofirali. A onda sam ja imala situaciju da ljudi zovu policiju da me prijave da šetam. Policija je došla i zatekli su me na ulici. Nisu mi pisali ništa, rekla sam da moram da prošetam i pustili su me da nastavim.

Većina ispitanica navodi da su im uvedene restriktivne mere potpuno promenile način života i svakodnevno funkcionisanje. Međutim, neke od njih kažu da im se život skoro uopšte nije promenio. I ranije su bile izolovane, nisu imale socijalnih kontakata i retko su izlazile. Nisu ni sada očekivale da će biti drugačije, niti da će imati bilo kakvu podršku.

Kada je proglašena epidemija i uvedeno vanredno stanje u Srbiji, naše sagovornice navode da nisu mogle nikako nabaviti dezinfekciona sredstva, a većina njih nije imala ništa od toga u kući. Vremenom, nabavku sredstava za dezinfekciju su obavljali članovi porodice, prijatelji i prijateljice, kao i osobe iz komšiluka. U ponekim mestima je bilo moguće uzeti dezinfekciono sredstvo besplatno, iz cisterni, te su se neke od njih snalazile na taj način. Maske u početku nisu imale, a kasnije su bile preskupe. Poneke žene su maske same pravile od gaze i materijala koje su imale u kući.

Sve sam morala sama da nabavim. Cena maski je rapidno skočila. Nekad sam kupovala maske za 10 dinara, a onda je maska u martu, ovde kod mene u apoteci, bila 170 dinara. Maska jedna obična, koju možeš samo jednom da iskoristiš. A

---

⁴⁰ Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE), citirano prema: Kosana Beker i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje*, broj 3, FemPlatz, Pančevo, 2020

rukavice uopšte nisu mogle da se nađu, ovde kod mene u naselju i u apotekama. Alkohol je bio 300 dinara litar i to ako ga nađeš. Imala sam jestivog sirćeta i to sam koristila za dezinfekciju. Nisam imala ništa drugo. Nisam imala finansijske mogućnosti da nabavim maske. Jednu sam nabavila, pa sam prala na ruke. Sramota, cene su rasle u nebo. Nismo imale mogućnosti da obezbedimo sebi najosnovniju zaštitu protiv kovida-19, ni u kućnim uslovima.

Neke od njih, zbog invaliditeta koji imaju, nisu mogle nositi rukavice, a nekima su i maske predstavljale problem zbog otežanog disanja. Ovo je takođe jedan od razloga što nisu izlazile, jer nisu mogle koristiti sredstva za zaštitu. Korisnice narodne kuhinje navode da nisu mogle dobiti obrok ukoliko nemaju masku. A masku nisu mogle da kupe jer je im bila preskupa.

Većina žena sa invaliditetom koje su intervjuisane navode da se nisu osećale bezbedno. Nisu imale dovoljno informacija, a one informacije koje su dobijale bile su oprečne, zbunjujuće i nejasne. S obzirom na to, oslanjale su se samo na sebe i smatraju da im je lična bezbednost zavisila od njih samih. Nisu izlazile i niko im nije dolazio u posetu, većina njih je bila u potpunoj izolaciji.

PREPORUKE

- Osigurati da prilikom uvođenja restriktivnih mera, položaj žena sa invaliditetom bude adekvatno sagledan i da njihove potrebe budu uključene u planiranje mera, što podrazumeva, između ostalog, propisivanje određenih izuzetaka.
- Obezbediti mogućnost korišćenja specijalizovanog prevoza za osobe sa invaliditetom, bez obzira na situaciju i uvedene mere.
- Pojednostaviti procedure za dobijanje različitih dozvola za kretanje kako bi žene sa invaliditetom mogle u što kraćem roku da dobiju podršku i potrebne usluge.
- Obezbediti da žene sa invaliditetom, kojima je to potrebno, besplatno dobiju određenu količinu zaštitnih sredstava (maske, dezinfekciona sredstva i sl).

Pristup uslugama iz oblasti socijalne zaštite

Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom propisano je da države imaju obavezu da priznaju pravo osoba sa invaliditetom na odgovarajući životni standard za njih i njihovu porodicu, uključujući odgovarajuću ishranu, odeću i smeštaj, kao i na stalno poboljšavanje uslova života, te da države treba da preduzmu sve odgovarajuće korake radi očuvanja i unapređivanja ovog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta.

Takođe, države priznaju pravo osoba sa invaliditetom na socijalnu zaštitu i na ostvarivanje tog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta.⁴¹

Pre uvođenja vanrednog stanja, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (u daljem tekstu: MZRZBSP) objavilo je instrukciju za prevenciju širenja virusa, koja je upućena svim zaposlenima MZRZBSP i odnosila se na održavanje higijene prostorija, dezinfekciju prostorija, snabdevanje tečnim sapunom, korišćenje zaštitnih sredstava i materijala, u skladu sa mogućnostima (rukavice, maske za lice, dezinfekciona sredstva i sl).⁴²

Po pitanju funkcionisanja centara za socijalni rad i usluga iz oblasti socijalne zaštite, ministarstvo je donelo instrukciju po proglašenju vanrednog stanja da se organizuje raspored rada i obezbedi mogućnost rada od kuće, da se obezbedi dostupnost usluga centara za socijalni rad isticanjem kontakt telefona na odgovarajućim javnim mestima i u službama u zajednici, kao i da centri ostvare saradnju sa jedinicama lokalne samouprave, kojima je ministarstvo uputilo obaveštenje da donesu odluke o načinu daljeg ostvarivanja prava i pružanja usluga socijalne zaštite.⁴³ Tri dana nakon uvođenja vanrednog stanja [MZRZBSP je na vebsajtu objavilo](#) spisak centara za socijalni rad, sa kontakt telefonima i e-mail adresama na koje građani mogu da se obrate.

Ministarstvo je zaposlenima u Sektoru za brigu o porodici i socijalnu zaštitu 30. marta 2020. godine uputilo instrukciju⁴⁴ o svakodnevnom vršenju kontrole rada centara za socijalni rad i službe dečije zaštite pri lokalnim samoupravama.⁴⁵ Prema dostupnim podacima, inspekcija socijalne zaštite je pokrenula pet krivičnih postupaka protiv pružalaca usluga socijalne zaštite i izdala dve zabrane rada zbog propusta u sprovođenju mera. Takođe, otkrivena su četiri neregistrovana pružalaca usluga domskog smeštaja za odrasle i starije, a inspekcija rada je izvršila 1.572 inspekcijska nadzora.⁴⁶

Što se tiče ostvarivanja prava iz socijalne zaštite u periodu vanrednog stanja, [MZRZBSP je produžilo isplatu prava na osnovu ranije donetih rešenja](#), bez podnošenja novih zahteva, svim korisnicima prava na naknadu zarade za vreme odsustva zbog posebne nege deteta i ostale naknade po osnovu posebne nege deteta, kao i korisnicima dečijeg dodatka, novčane socijalne pomoći, dodatka za pomoć i negu drugog lica i uvećanog dodatka za pomoć i negu drugog lica za sve kojima je ovo pravo isteklo u periodu od 15.

---

⁴¹ Član 28. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

⁴² Instrukcija MZRZBSP broj 021-01-00016/6/2020-05, 11.03.2020.

⁴³ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, 16.03.2020.

⁴⁴ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-11/2020-01, 30.03.2020.

⁴⁵ Kao način rada navedeno je da se rad obavlja od kuće, anonimnim poziv, kao i da je odabir slučajni uzorak. Predmet kontrole bio je javljanje zaposlenih na tel. Poziv, davanje traženih informacija, tačnost informacija, profesionalnost i ljubaznost lica koje se na telefon javilo.

⁴⁶ Rezultati rada tokom pandemije COVID-19, MZRZBSP, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-05/Brosura%20Finalna%20verzija.pdf>, pristupljeno 25.09.2020.

marta do 6. maja 2020. godine. Od 7. maja 2020. godine zahtevi se podnose prema uobičajenoj proceduri, koja se primenjivala do početka vanrednog stanja.

Korisnici i korisnice usluge pomoć u kući žalili su se zbog obustavljanja pružanja ove usluge tokom vanrednog stanja, a MZRZBSP je [obavestilo korisnike/ce](#) da su od 17. marta 2020. godine, jedinice lokalne samouprave i centri za socijalni rad dužni da obezbede kontinuitet u pružanju ove usluge, uz preduzimanje adekvatnih mera zaštite (zaštitne maske, dezinfekciona sredstva i sl).

Većina žena sa kojima smo razgovarale nije imala personalnu asistenciju za vreme vanrednog stanja, kao ni uslugu pomoć u kući. One koje imaju porodicu, oslanjale su se na njene članove, ali su često same obavljale sve kućne poslove.

Meni je bilo fizički jako zahtevno da postignem sve to, jer su deca konstantno bila kod kuće. Sami smo se snalazili, nismo imali nikakvu podršku. Nismo mogli decu ni pet minuta da ostavimo negde ili kod nekoga.

S obzirom na izostanak organizovane podrške i nemogućnost korišćenja usluga socijalne zaštite, žene sa invaliditetom su se obraćale Crvenom krstu ili organizacijama u kojima su bile aktivne pre uvođenja vanrednog stanja. Smatraju da je bilo neophodno organizovati volontere i volonterke koji bi im donosili osnovne namirnice. Ističu da nije potrebno da im se namirnice dostave besplatno, već samo da im se dostavi ono što im je neophodno, a što nisu same u mogućnosti da nabave. S obzirom na strah i posledice zaražavanja kovidom-19, one uglavnom nisu izlazile iz svojih domova.

Da li ja smem da se krećem ili ne smem je potpuno nebitno u jednom trenutku, kada ja ne mogu da se krećem ni onda kada smem.

Većina žena sa kojima smo razgovarale koriste usluge socijalne zaštite i smatraju da je bilo neophodno obezbediti podršku s obzirom da se njihovi podaci već nalaze u sistemu. Navode da je podrška posebno bila potrebna ženama koje žive same, a koje su morale ozbiljno da promene način života kako bi bile sigurnije, dok su se neke preselile kod rodbine.

Neke žene, s druge strane, ostale su potpuno same.

Očajna sam bila kada su proglasili vanredno stanje. Potpuno sama, zatvorena, svi su se pozatvarali. Ja sam zvala Crveni krst, da mi se obezbedi brašno, šećer, ulje... Živim od socijalne pomoći i nisam imala zalihe. Oni su rekli da samo za penzionere imaju volontere i to nedovoljno.

SITUACIJA U USTANOVAMA SOCIJALNE ZAŠTITE TOKOM EPIDEMIJE KOVIDA-19

U Srbiji funkcionišu 74 ustanove socijalne zaštite čiji je osnivač Republika Srbija i AP Vojvodina, sa kapacitetom od 14.512 korisnika/ca, dok ukupan broj privatnih pružalaca usluge domskog smeštaja odraslih i starijih na teritoriji Srbije iznosi 229, sa kapacitetom od 8.617 korisnika/ca.⁴⁷

Epidemija kovida-19 još jednom je potvrdila neophodnost hitne deinstitutionalizacije s obzirom da nije moguće organizovati adekvatnu zaštitu korisnika/ca i zaposlenih u ovim ustanovama. Karakteristike života u zatvorenim ustanovama su: nedovoljna podrška s obzirom da jedan asistent/negovatelj radi sa više osoba, ograničena mogućnost izbora asistenta i vrste podrške, izolacija i segregacija od zajednice, nedostatak kontrole nad odlukama o svakodnevnom životu, nedostatak izbora o načinu života, rigidnost dnevnih rutina bez obzira na potrebe i želje pojedinaca/ki, identične aktivnosti na jednom mestu za grupu ljudi, paternalistički odnos u pružanju usluga, nedostatak spoljašnje kontrole i često veoma veliki broj ljudi koji žive na jednom mestu.⁴⁸ Prema izjavi Specijalne izvestiteljke za prava osoba sa invaliditetom, ustanove socijalne zaštite, psihijatrijske institucije i domovi za smeštaj, u kojima se često nalaze osobe sa invaliditetom, postali su ključne tačke zaraze i širenja epidemije kovida-19. Ove osobe su u većem riziku da se zaraze i da imaju višu stopu mortaliteta s obzirom da imaju realne barijere u održavanju higijene, fizičke distance i imaju ograničen pristup informacijama o virusu, testiranju i zdravstvenoj zaštiti.⁴⁹ Nadležno ministarstvo [potvrdilo je](#) prisustvo koronavirusa u oko 80 privatnih i državnih ustanova koje obezbeđuju domski smeštaj, a navodi se da je izlečeno 4.873 korisnika/ca i 2.033 zaposlenih, dok se ne navodi koliki je ukupan broj zaraženih korisnika/ca od početka epidemije, kao ni broj preminulih od posledica kovida-19.

Žene sa mentalnim invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama sa kojima smo razgovarale navode da se nisu osećale bezbedno, jer u domovima ima mnogo ljudi i uslovi za život su loši. Često nisu danima mogle da izađu iz soba.

Uopšte se ne osećam bezbedno, živim u jako lošim uslovima inače. U domu je sve jako loše, a posebno tokom ove situacije. Hrana je loša, smeštaj je loš. Sundeer na kome spavam je toliko tanak da osećam ram kreveta. Dok sam bila u samoizolaciji napadale su me neke bube po telu, sva sam bila izujedana.

U periodu neposredno pre proglašenja vanrednog stanja, prva instrukcija upućena ustanovama socijalne zaštite odnosila se na održavanje higijene.⁵⁰ Nakon toga su zabranjene posete ustanovama socijalne zaštite i ograničen je boravak i kretanje osoba van sistema ustanove socijalne zaštite (iako nije precizirano na koji način je to potrebno

---

⁴⁷ U ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i domovima za smeštaj odraslih i starih zaraženo 438 korisnika i 316 zaposlenih, MZRZBSP, dostupno na [U ustanovama socijalne zaštite i domovima za smeštaj odraslih i starih zaraženo 438 korisnika i 316 zaposlenih | Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja \(minrzs.gov.rs\)](#), pristupljeno 31.01.2021.

⁴⁸ Catalina Devandas Aguilar, op. cit, p. 9-10

⁴⁹ Ibid, str. 10

⁵⁰ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, 10.03.2020

realizovati),⁵¹ a zatim je doneta naredba kojom se zabranjuju posete i ograničava kretanje u objektima ustanova za smeštaj starijih lica.⁵²

Ove mere su bile na snazi skoro pet meseci, što znači da je u veoma dugačkom vremenskom periodu, osobama koje su smeštene u ustanovama socijalne zaštite bila ograničena sloboda kretanja. Izlazak u šetnju u okviru ustanove dozvoljen je nakon skoro 50 dana, uz neprimereno stroge uslove.⁵³ Posete su dozvoljene 9. juna 2020. godine kada je doneta instrukcija⁵⁴ kojom se uređuje organizovanje poseta u ustanovama socijalne zaštite, a uslovi pod kojima se organizuje poseta veoma su restriktivni.⁵⁵ Za ulazak trećih lica u ustanovu, kao i za izlazak korisnika/ca radi zdravstvene zaštite, bila je neophodna saglasnost ministarstva.⁵⁶ Od kraja juna do 22. avgusta 2020. godine posete su bile ponovo zabranjene.⁵⁷

Dodatno, korisnicima/cama je bilo zabranjeno i kretanje unutar ustanove, odnosno, korisnicima/cama i zaposlenima je tokom vanrednog stanja bilo zabranjeno da cirkulišu između odeljenja i soba bez preke potrebe (osim lekara, medicinskih sestara i tehničara, negovatelja i vaspitača), a kretanje do ambulante ili kancelarije stručnog i drugog osoblja dopušteno je samo uz odobrenje zaduženog radnika/ce i uz nadzor osoblja.⁵⁸

Žene koje žive u ustanovama socijalne zaštite mesecima nisu izašle van domova. Kažu da često plaču i da su tužne. Ljudi u domu viču, nervozni su i to im jako smeta. Teško podnose promene uvedene od početka epidemije, s obzirom da su ranije mogle da izlaze iz doma, neke od njih su i radile i provodile vreme u aktivnostima van institucija.

U izolaciji sam od 16. marta, iz dvorišta doma nisam mrdnula od tada. Od toga sam skoro dva meseca bila u samoizolaciji zato što sam odlazila kod lekara. Iako nisam imala nikakve simptome koronavirusa. Jako sve to teško podnosim. Ništa ne mogu da radim po ceo dan. Ranije sam izlazila svaki dan u grad, radila, viđala se sa dečkom i išla na sport. Od marta 2020. godine ne mogu ništa od toga i mnogo mi je teško.

Veliki broj zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite prihvatio je preporuku ministarstva od 13. aprila 2020. godine⁵⁹ da 15 dana [budu u izolaciji sa korisnicima/cama](#). Krajem aprila doneta je instrukcija o postupku zamene smena u okolnostima uspostavljenog dvonedeljnog smenskog rada (preventivne izolacije unutar

---

⁵¹ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, od 12.03.2020

⁵² „Sl. glasnik RS“, br. 28/2020

⁵³ Šetnje se mogu realizovati u povoljnim vremenskim uslovima (temperatura 18 do 25 stepeni) bez kiše i vetra u okviru dvorišta ustanove. Instrukcija MZRZBSP broj: 500-01-7/4/2020-09, 28.04.2020.

⁵⁴ Instrukcija MZRZBSP broj 500-00-00023/2/2020-09, 09.06.2020.

⁵⁵ Posete se mogu realizovati svakog dana od 10 do 18 časova, u povoljnim vremenskim uslovima (temperatura iznad 18 stepeni) bez kiše i vetra; korisnik/ca može imati dve posete po 15 minuta sedmično, a poseta se organizuje/zakazuje sa ustanovom, u unapred određenom prostoru za posete, a maksimalan broj posetilaca je 2.

⁵⁶ Nalog MZRZBSP broj 500-00-28/2020-19, od 22.06.2020.

⁵⁷ Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 29.06.2020. i Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 21.08.2020.

⁵⁸ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-06-2020-09, 29.03.2020.

⁵⁹ Preporuka broj 500-01-7/2020-09, od 13.04.2020.

ustanove/organizacije),⁶⁰ dok je razmatranje uvođenja kraćih preventivnih smena (u trajanju od 10, 7 ili 5 dana), ministarstvo preporučilo tek 17. jula 2020. godine,⁶¹ nakon skoro tri meseca od uspostavljanja sistema izolacije zaposlenih od 15 dana sa korisnicima/cama.

Osim redovnih saopštenja za javnost Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koja se isključivo odnose na broj zaraženih i izlečenih korisnika/ca i zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite,⁶² uporno izostaju odgovori o životu u ustanovama u vreme epidemije, koji se odnose na prevelik broj korisnika i korisnica u ustanovama, održavanje higijene,⁶³ zaštitu od nasilja, obaveštenje korisnika/ca o situaciji i razlozima uvođenja mera, broj umrlih korisnika/ca⁶⁴ i slično.

SPREČAVANJE NASILJA PREMA ŽENAMA

Nasilje prema ženama je globalni problem i predstavlja jedno od najozbiljnijih kršenja ljudskih prava žena.⁶⁵ Iako se poslednjih godina ulažu naponi radi poboljšanja prevencije i zaštite od nasilja, nasilje prema ženama je i dalje veoma rasprostranjeno u Srbiji,⁶⁶ a žene sa invaliditetom su u povećanoj opasnosti od nasilja, eksploatacije i zlostavljanja.⁶⁷ One se suočavaju sa specifičnim manifestacijama nasilja, sa kojima se ne susreću žene iz opšte populacije, a u posebnom riziku od nasilja su žene sa invaliditetom koje su smeštene u rezidencijalnim ustanovama.⁶⁸ Nasilje prema ženama i devojkicama

⁶⁰ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-7/5/2020-09, 29.04.2020.

⁶¹ Dopuna preporuke 500-01-7/2020-09 od 13.04.2020, broj 500-01-7/1/2020-09, 17.07.2020.

⁶² Podaci o broju zaraženih korisnika/ca i zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite od virusa kovid-19, dostupni su na veb sajtu MZRZBSP: <https://www.minrzs.gov.rs/sr>

⁶³ Izveštaji različitih organizacija i nezavisnih institucija pokazuju da higijenski uslovi u mnogim ustanovama nisu na zadovoljavajućem nivou, da je kupanje korisnika/ca organizovano jednom nedeljno i to grupno, kao i uzimanje i pranje garderobe. Pogledati: izveštaje Inicijative za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S o položaju osoba sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite, [Publikacije – Deinsitucionalizacija \(mdri-s.org\)](#) ili izveštaje Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture, [Национални механизам за превенцију тортуре \(npm.rs\)](#).

⁶⁴ Odgovor Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja na molbu za dostavljanje informacija i preduzimanje mera za unapređenje zaštite osoba sa mentalnim invaliditetom na smeštaju u ustanovama od 27.04.2020, koju je podnela Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2020/05/Odgovor-MINRZS-COVID-19.pdf>

⁶⁵ Opširnije: *Why we must eliminate violence against women*, UN, dostupno na: <https://www.un.org/en/events/endviolenceday/>, pristupljeno 22.09.2020.

⁶⁶ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, 2020, op. cit, str. 58.

⁶⁷ Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3 iz 2016. godine (para. 29 i 55)

⁶⁸ Ibid.

se povećava u vreme krize,⁶⁹ a uticaj epidemije izazvane virusom kovid-19 na žene i devojčice je različit i nesrazmeran jer su usled uvedenih mera u povećanom riziku.⁷⁰

Mere uvedene za vreme vanrednog stanja, kao što su ograničenje slobode kretanja ili obavezna samoizolacija, dodatno su pojačale rizik od nasilja prema ženama. U još većem riziku bile su žene iskustvom nasilja u porodici, jer su zbog uvedenih mera bile prinuđene da dosta vremena provode sa nasilnicima. Mere su ograničile mogućnost prijave nasilja, traženja pomoći, odlaska iz doma i primene drugih strategija samozaštite, a tome u velikoj meri doprinosi i strah od kazne zbog kršenja zabrane kretanja. Žene sa invaliditetom bile su u posebno teškoj situaciji u pogledu mogućnosti prijavljivanja nasilja, kao i druge pripadnice višestruko diskriminiranih grupa žena (Romkinje, starije žene, žene na sela itd).⁷¹ Tokom vanrednog stanja, državni organi u Srbiji beleže smanjenje broja prijava za nasilje u porodici i partnerskim odnosima.⁷²

Međunarodna zajednica uputila je niz apela i preporuka, između ostalog, u vezi sa nasiljem prema ženama. Agencija Ujedinjenih nacija za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost (UN Women) navodi da [mere za zaustavljanje širenja kovida-19 imaju društveni uticaj koji ozbiljno pogađa žene](#), kao i da se rizik od nasilja prema ženama i devojčicama, posebno porodičnog nasilja, povećava zbog napetosti (i izolacije žena) kod kuće. Ujedinjene nacije prepoznale su da kovid-19 pogađa žene zbog zdravlja, porodičnog nasilja i zbog brige o drugima,⁷³ a Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) upozorio je da je pandemija presekla pristup uslugama seksualnog i reproduktivnog zdravlja i znatno uticala na smanjenu sposobnost vlasti da odgovore na rodno zasnovano nasilje, u vreme kada su ženama i devojčicama ove usluge najpotrebnije.⁷⁴

Dubravka Šimonović, specijalna izvestiteljka Ujedinjenih nacija za nasilje prema ženama, [navodi](#) da nasilnici imaju dodatnu moć usled finansijskih ograničenja i opšte neizvesnosti celokupnog društva, a da su žene sa invaliditetom u posebnom riziku, kao i da se rizik od nasilja povećava u trenutku krize, kada žrtvama nisu na raspolaganju sigurne kuće i usluge podrške ili je njihova raspoloživost smanjena, kada je teško doći do onih koje još rade i kada je podrška u zajednici manja, policijske intervencije malobrojne, a pristup pravdi otežan jer su mnogi sudovi zatvoreni.

---

⁶⁹ Opširnije: *COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls*, UN Women, 2020, dostupno na: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>, pristupljeno 22.09.2020.

⁷⁰ Vida Vilić (ur), *Elektronski bilten br. 4 - Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2020, str. 9, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?l16>

⁷¹ Marijana Pajvančić i dr, 2020, op. cit, str. 104.

⁷² Ibid.

⁷³ U periodu krize povećan je i obim poslova u domaćinstvu i briga o članovima porodice, koju takođe, obavljaju žene (u 70%). Dodatno, najveći teret i rizik tokom kovid-19 krize ponele su žene: čak 86% su zaposlene žene koje su se našle na prvoj liniji rizika, zbog situacije na tržištu rada, koju odlikuje segregacija (žene većinski rade u sektorima brige i trgovine). Opširnije: *Istraživanje o efektima pandemije i vanrednog stanja na zaposlenost, uslove rada i brigu o domaćinstvu*, SeConS grupa za razvojnu inicijativu, 13.05.2020, dostupno na: <https://secons.net/article.php?a=131>, <https://secons.net/files/SeConS-istrazivanje-Covid-19.pdf>, pristupljeno 22.09.2020.

⁷⁴ Ibid.

[Savet Evrope je istakao](#) da će preduzete mere, posebno izolacija i zatvaranje, dovesti do povećanog rizika od izloženosti žena i devojčica svim oblicima rodno zasnovanog nasilja (seksualno nasilje, nasilje u porodici i nasilje vezano za poštovanje žena uopšte). Takođe, iz Saveta Evrope je napomenuto da je takav rizik posebno visok za žene i devojčice koje pripadaju ugroženim grupama i koje su izložene višestrukoj diskriminaciji, kao što su žene sa invaliditetom.

U skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici⁷⁵ za sprečavanje nasilja u porodici i pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici nadležni su policija, javna tužilaštva, sudovi opšte nadležnosti, prekršajni sudovi i centri za socijalni rad. Davanje pomoći i obaveštenja o nasilju, kao i pružanje podrške žrtvama nasilja daju i druge ustanove u oblasti dečije, socijalne zaštite, obrazovanja, vaspitanja i zdravstva, kao i tela za rodnu ravnopravnost na nivou lokalnih samouprava. Takođe, na području svakog osnovnog javnog tužilaštva obrazovane su grupe za koordinaciju i saradnju, koju čine predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centara za socijalni rad, sa područja za koje se grupa obrazuje.⁷⁶

Tokom trajanja vanrednog stanja nisu donete posebne mere u cilju prilagođavanja rada grupa za koordinaciju i saradnju pri osnovnim javnim tužilaštvima, a koje bi bile u skladu sa celokupnom situacijom.⁷⁷ Takođe, [prema saopštenju Autonomnog ženskog centra](#), tokom marta 2020. godine, u šest osnovnih javnih tužilaštva nije održan nijedan sastanak grupe za koordinaciju i saradnju, iako su sastanci mogu da se održe onlajn, što bi bilo u skladu sa epidemiološkom situacijom.

Zaštitnik građana je [uputio inicijativu](#) predsednici Vlade Srbije da se mere zabrane kretanja ne odnose na žrtve nasilja u porodici koje napuštaju mesto stanovanja radi zaštite od nasilja, kao i da se i u situaciji vanrednog stanja, u punoj meri primenjuju odredbe Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, odnosno, da žrtvama budu dostupne sigurne kuće i drugi vidovi alternativnog smeštaja, kao i druge mere pomoći i podrške.

Ministarstvo pravde je donelo preporuke za rad sudova i javnih tužilaštava za vreme vanrednog stanja, u skladu sa kojima se zaposlenima u sudovima i tužilaštvima, advokatima i pripadnicima drugih pravničkih profesija preporučuje, pored ostalog, da postupaju u predmetima koja se odnose na nasilje u porodici, a koji se smatraju hitnim.⁷⁸

Važno je napomenuti da nema javno dostupnih, razvrstanih podataka koji se odnose na žene sa invaliditetom koje su u toku trajanja vanrednog stanja bile izložene nasilju u porodici ili drugim oblicima rodno zasnovanog nasilja.

---

⁷⁵ Član 7. Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, "Sl. glasnik RS", br. 94/2016

⁷⁶ Čl. 25-26. Zakona o sprečavanju nasilja u porodici

⁷⁷ Marijana Pajvančić i dr, 2020, op. cit, str. 109.

⁷⁸ Preporuka Ministarstva pravde za rad sudova i javnih tužilaštava za vreme vanrednog stanja proglašenog 15.03.2020. br. 112-01-557/2020-05 od 17.03.2020, dostupno na: <https://aks.org.rs/aks/wp-content/uploads/2020/03/Preporuke-Ministarstva-pravde.pdf>

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja dalo je instrukciju da se prijem novih korisnica usluga sigurnih kuća realizuje isključivo uz zdravstvenu dokumentaciju da osoba nije zaražena kovidom-19.⁷⁹ U vezi sa tim, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti [uputila je preporuku](#) Vladi Republike Srbije da se svim ustanovama koje imaju zakonsku nadležnost za postupanje u slučaju nasilja ili rizika od nasilja, uputi instrukcija za postupanje u okolnostima vanrednog stanja kako bi se žrtvama obezbedila pravovremena zaštita. Preporuka je upućena nakon što su se građani i građanke javljali sa problemima oko smeštaja jer je za prijem u neke sigurne kuće bio potreban negativan test na kovid-19, a nadležne zdravstvene službe su imale druge kriterijume za testiranje (postojanje simptoma, kontakt sa zaraženom osobom i dr), te nisu bile u mogućnosti da vrše testiranja u svrhu smeštaja u sigurne kuće. [Prema izveštavanju medija](#), sigurne kuće su primale žrtve tokom vanrednog stanja, a izveštavano je i da postoje izolacioni prostori za novopridošle žene.

U skladu sa instrukcijom MZRZBSP⁸⁰ zaposleni u centrima za socijalni radili su od kuće, uz obavezu da dostupnost usluga obezbede isticanjem kontakta telefona na javnim mestima i službama u zajednici, što obuhvata i pružanje psihološke pomoći ženama u situaciji porodičnog i partnerskog nasilja za vreme vanrednog stanja.⁸¹

Za vreme vanrednog stanja broj poziva na SOS linije organizacija civilnog društva beleži porast. [Autonomnom ženskom centru](#) se u prvih mesec dana javilo tri puta više žena nego u redovnim okolnostima, broj poziva [SOS telefonu Odbora za ljudska prava](#) bio je za 25% veći, a u martu 2020. godine, [SOS telefon na romskom i srpskom jeziku – Osvit iz Niša](#) beleži 50% veći broj poziva žena. [Nacionalni SOS telefon za žene sa iskustvom nasilja](#) beleži oko 350 poziva za vreme vanrednog stanja, što ne predstavlja povećanje u odnosu na prethodni period, međutim ova linija i u redovnim situacijama prima manji broj poziva u odnosu na ženske organizacije koje pružaju ovaj vid podrške.⁸²

---

⁷⁹ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09 od 12.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

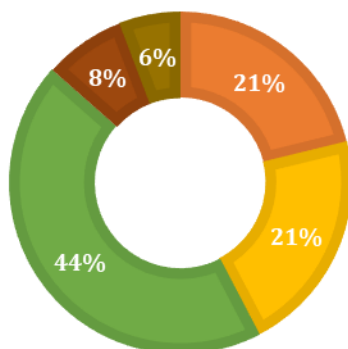
⁸⁰ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, op. cit.

⁸¹ Marijana Pajvančić i dr, 2020, op. cit, str. 110.

⁸² Ibid, str. 104-105.

USLUGE PODRŠKE ŽENAMA SA INVALIDITETOM U SITUACIJI NASILJA BILE SU DOSTUPNE I DOBRO ORGANIZOVANE

■ uopšte se ne slažem ■ ne slažem se ■ ne znam ■ slažem se ■ u potpunosti se slažem

Grafikon 5: Usluge podrške ženama sa invaliditetom u situaciji nasilja bile su dostupne i dobro organizovane, odgovori, odgovori na onlajn upitnik

Žene sa invaliditetom koje su popunile upitnik smatraju da su usluge bile pružane ad hoc, da je SOS telefon dobro funkcionisao ali da to nije dovoljno, da im je bila potrebna psihološka pomoć a nisu znale kome da se obrate. Međutim najveći broj žena ne zna kako su ove usluge funkcionisale i navode da im nisu bile potrebne.

Podaci o pružanju ekonomske podrške ženama žrtvama porodičnog i partnerskog nasilja tokom vanrednog stanja nisu dostupni. Određen broj žena žrtava nasilja su dobile materijalnu pomoć u naturi (hrana i higijenska sredstva) usled preusmeravanja raspoloživih sredstava iz IPA 2016 projekta „Instrument za rodnu ravnopravnost“, koji Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost realizuje u saradnji sa UN Women. Ova pomoć bila je namenjena najugroženijim kategorijama žena, kao što su, između ostalog, žene sa invaliditetom.⁸³

PREPORUKE

- Osigurati nesmetan pristup i korišćenje neophodnih usluga socijalne zaštite ženama sa invaliditetom, bez obzira na situaciju u državi i uvedene mere. Ovo se posebno odnosi na usluge koje su neophodne ženama sa invaliditetom za svakodnevno funkcionisanje i bezbednost, kao što su personalna asistencija ili pomoć u kući.
- Uvesti privremene nove usluge i/ili nove vrste podrške, u skladu sa situacijom i potrebama (npr. volonterski servis za dostavljanje namirnica, lekova i sl).
- Obezbediti procedure za postupanje u ustanovama socijalne zaštite koje neće disproportionalno pogađati osobe sa invaliditetom koje su smeštene u

⁸³ Ibid, str. 110-111.

ustanovama socijalne zaštite, uz posebno vođenje računa o ženama sa invaliditetom i njihovim potrebama. Osigurati da žene smeštene u ustanove socijalne zaštite imaju redovan kontakt sa porodicom, prijateljima, organizacijama kako bi se smanjio rizik od nasilja i zlostavljanja.

- Napraviti plan za izmeštanje korisnika i korisnica ustanova socijalne zaštite u druge oblike stanovanja (male kućne zajednice, stanovanje uz podršku, srodničke i hraniteljske porodice) kako bi se osigurala bezbednost i zaštita zdravlja.
- Pravovremeno informisati javnost o situaciji u ustanovama socijalne zaštite (broj obolelih, broj umrlih, dostupnost zaštitnih sredstava i sl).
- Osigurati finansijska sredstva za rad SOS telefona i nesmetano funkcionisanje usluga za podršku ženama u situaciji nasilja, koje pružaju ženske organizacije civilnog društva.
- Prilagoditi rad grupa za koordinaciju i saradnju, u skladu sa situacijom, vodeći računa da usluge prevencije i zaštite od nasilja budu dostupne svim ženama, uključujući i žene sa invaliditetom.

Rad i uticaj organizacija civilnog društva

Organizacije civilnog društva su se pokazale kao važan akter u ovoj kriznoj situaciji i prilagođavale su svoje programe kako bi odgovorile na potrebe građana i građanki.⁸⁴ Tokom vanrednog stanja [Mreža žene protiv nasilja objavila je kontakte](#) organizacija koje pružaju podršku ženama u situaciji nasilja, kao i informacije o dostupnosti SOS podrške ženama sa iskustvom nasilja, a mnogi SOS telefoni bili su dostupni 24 sata. Uprkos tome, ženske organizacije se suočavaju sa suženim prostorom za delovanje, često imaju manje sredstava za funkcionisanje i otežan pristup finansiranju.⁸⁵

Kovid-19 epidemija se pokazala kao veoma izazovan period za organizacije civilnog društva s obzirom da su istovremeno morale da obezbede sigurnost svojih zaposlenih i volontera/ki, prilagode svoje programe novoj situaciji i organizuju onlajn sadržaje i podršku, ali i da pronađu odgovarajuće načine da dođu do što većeg broja žena kojima je podrška potrebna.

Tokom vanrednog stanja, organizacije su realizovale različite vidove podrške te je tako bilo dostupno i [telefonsko savetovalište za starije](#), kao i [kontakti organizacija](#) koje se bave pružanjem podrške osobama sa invaliditetom. Žene sa invaliditetom su tokom karantina mogle da se obrate Mreži ...Iz Kruga, kao i organizacijama ...Iz Kruga Beograd, ...Iz Kruga Vojvodina, ...Iz Kruga Niš. Organizacija ...Iz Kruga Beograd organizovala je [dežurstvo za osobe sa invaliditetom](#) sa teritorije opština Vračar i Zvezdara, kao i

---

⁸⁴ Pogledati na primer: Mapu aktivnosti i potreba organizacija civilnog društva u Srbiji tokom pandemije virusa kovid-19 [Resurs Centar | Resurs centar Građanskih inicijativa \(gradjanske.org\)](#)

⁸⁵ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, 2020, op. cit, str. 37.

pružanje [besplatne psihološke podrške](#) svim osobama sa invaliditetom u toku trajanja vanredne situacije. Organizacija ...Iz Kruga Niš je za vreme vanrednog stanja organizovala psihološku podršku osobama sa invaliditetom. Savez društava psihoterapeuta Srbije pružao je [besplatnu psihoterapijsku pomoć](#) građanima tokom epidemije.

Skoro polovina žena sa invaliditetom koje su popunile onlajn upitnik (43,1%), u većoj meri ili u potpunosti se slaže da su im organizacije civilnog društva pružile podršku tokom kovid-19 krize. Kao najčešći vidovi podrške navode se paketi pomoći (hrana, sredstva za higijenu, zaštitna sredstva), pomoć u obezbeđivanju personalne asistencije, informacije, podrška i razgovori.

Grafikon 6: Organizacije civilnog društva su mi pružile podršku tokom kovid-19 krize, odgovori žena sa invaliditetom, onlajn upitnik

Međutim, veći je broj žena (45,1%) kojima organizacije civilnog društva nisu pružile podršku tokom kovid-19 epidemije. Navode da nije bilo nikakve pomoći od udruženja koje su kontaktirale ili čije su članice.

Za početak, organizacije bi morale da imaju prave informacije. Da ostanu u kontaktu sa svojim članstvom, utiču na donošenje specifičnih mera koje će ženama sa invaliditetom omogućiti lakše funkcionisanje. (liderka sa invaliditetom)

Potrebno je da organizacije budu proaktivne, prate dešavanja i reaguju na vreme, kako bi obezbedile pravovremene informacije svojim korisnicama i korisnicima.

Liderke sa invaliditetom u organizacijama civilnog društva

U okviru analize uticaja kovid-19 mera na socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom, razgovarale smo sa pet žena sa invaliditetom koje su liderke u organizacijama civilnog društva iz Beograda, Novog Sada, Kragujevca i Novog Pazara. Svim organizacijama primarna delatnost je zaštita i ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom, od kojih se dve bave i radom sa ženama sa invaliditetom koje su žrtve nasilja. Sve organizacije postoje više od 10 godina, a osnovane su u periodu od 1996. do 2010 godine. Godišnji budžeti ovih organizacija se kreću u rasponu od 6.000 do 500.000 evra, s tim što tri organizacije imaju godišnji budžet od šest do 12.000 evra, jedna oko 100.000 i jedna preko 500.000 evra.

Četiri ispitanice vode svoje organizacije od osnivanja, što znači da je svaka žena preko 10 godina liderka organizacije. Jedna od ispitanica je trenutno direktorka za politički razvoj, a bila je na čelu organizacije duži niz godina.

Dve organizacije imaju po dve stalno zaposlene osobe, po ugovorima o radu. Sve ostale osobe koje su neophodne za realizaciju programskih i projektnih aktivnosti organizacije angažuju se na projektima, po ugovorima o delu i autorskom delu i ugovorima o privremenim i povremenim poslovima. Veći broj osoba se angažuje preko programa javnih radova koji sprovodi Nacionalna služba za zapošljavanje. Jedna organizacija nema volontere/ke, dok ostale navode da imaju po tri ili četiri osobe koje povremeno volonterski angažuju.

Od posebnog značaja za našu analizu bila je procena održivosti organizacije tokom kovid-19 krize, izazovi sa kojima su se liderke suočavale u institucionalnom i programskog funkcionisanju, ali i opterećenost, briga o sebi i otpornost liderki da zaštite sebe, organizaciju, korisnike/ce i partnere tokom ovog izazovnog perioda.

Ključni izazovi u funkcionisanju organizacija sa kojima smo razgovarale bili su **tehnički kapaciteti i opremljenost za rad od kuće** (pružanje onlajn podrške korisnicima i korisnicama i organizovanje onlajn događaja), održavanje budžeta posebno za manje organizacije koje se finansiraju iz jednog ili dva izvora finansiranja i preraspodela troškova za programske aktivnosti. Veće organizacije koje imaju veće budžete i više različitih izvora finansiranja lakše su prevazilazile ove izazove, a pojedini donatori su obezbedili dodatna sredstva za funkcionisanje organizacija i bili fleksibilniji u preraspodelama. Naše sagovornice navode da su donatori obezbedili dodatnu podršku organizacijama za rad SOS telefona, nabavku tehničke opreme i dezinfekcionih sredstava, dodatne onlajn obuke i informacije. U ovoj izazovnoj situaciji, koja zahteva mnogo promena načina rada i pružanja usluga i istovremeno brigu o organizaciji, zaposlenima i brigu o sebi, dodatna teškoća je zaista mali broj zaposlenih u

organizacijama (ukupno četiri zaposlene osobe u svih pet organizacija sa kojima smo razgovarale).

INSTITUCIONALNO I PROGRAMSKO FUNKCIONISANJE ORGANIZACIJA TOKOM KOVID-19 EPIDEMIJE

Status zaposlenih osoba u organizacijama nije se menjao nakon uvođenja vanrednog stanja u Srbiji. Organizacije su imale povećan obim posla od početka epidemije, s obzirom da je bilo potrebno kontaktirati donatore zbog modifikacije aktivnosti i budžeta, a nakon toga i prilagoditi realizaciju aktivnosti novonastaloj situaciji i korisnicima/ama. Poneke organizacije su angažovale veći broj osoba u tom periodu, kako bi obezbedile prelazak na onlajn komunikaciju, nabavku zaštitne opreme (maske, rukavice i dezinfekciona sredstva), opremljenost za rad od kuće i sl.

Tehničku opremljenost organizacija liderke procenjuju kao solidnu. Neke od njih nisu od početka prelaska na onlajn komunikaciju i rad imale dovoljan broj računara i dobru internet konekciju, ali se vremenom situacija popravila. Jedna organizacija navodi da je internet konekcija sve vreme trajanja epidemije bila veoma loša, da su im često „ispadali“ računari sa mreža i da su otežano komunicirale sa korisnicama. Ali, takođe navode da je to uobičajeno i da „nije ništa novo“.

Prelazak na onlajn aktivnosti i rad od kuće bio je neminovan u uslovima u kojima se radilo tokom 2020. godine, a predstavljao je organizacioni izazov praćen pitanjem tehničke opremljenosti (i organizacija i korisnica), digitalne bezbednosti i pismenosti.

Kad smo krenule da radimo onlajn, nismo ni bile svesne da i tu treba da pazimo na bezbednost nas i korisnica.

Da bi nešto radila onlajn – preko Zooma, Skajpa, Vibera, moraš da imaš dobar internet, dobar telefon ili računar, svoj prostor za rad, da možeš da organizuješ vreme, naročito ako ne živiš sama.

Kada je u pitanju finansiranje i način na koji su uvedene mere uticale na promenu načina rada na budžet organizacije, odgovori se razlikuju.

Kako je bilo pre, tako je i sad.

Negativno je uticalo, naravno. April i maj mesec su smanjeni, a radile smo. Od kuće, ali tako su i svi ostali.

Mi smo sredstva koja planiramo za realizaciju aktivnosti obezbedile još početkom godine. Imamo dve institucionalne podrške i kovid nije uticao na to. Bilo je različite podrške, npr. UN Women su pomogle rad SOS telefona, pa onda sredstva koja je država obezbedila za plate. Rekonstrukcija ženski fond je, dodatno dala novac za kovid. Opremu smo dobile od Kvinne (Kvinna

Till Kvinna Foundation). Bilo je dodatne podrške, naše fondacije su obezbeđivale za rad u ovoj situaciji.

Budžet za organizacije koje imaju programsko finansiranje od Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja bio je smanjen, ali je bilo mogućnosti da se aktivnosti modifikuju i sredstva usmere na druge aktivnosti i nabavke neophodne za bezbedan rad. Sve organizacije su obezbedile sredstva za dezinfekciju za angažovane i zaposlene osobe, a poneke su obezbedile i za korisnike/ce i za personalne asistente.

Samo jedna organizacija je koristila pomoć od države – udeo u plati zaposlenih tri meseca.

Organizacija bi preživela i bez toga, ali svakako je dobro došlo.

Komunikacija i sve aktivnosti koje su se mogle prilagoditi, prebačene su onlajn, uključujući psihološku i pravnu podršku, savetovanje, informisanje, sastanke programskih i projektnih timova, edukacije, obuke. Pružanje usluge personalne asistencije postalo je veliki problem uvođenjem vanrednog stanja i zabrane kretanja.

Personalni asistenti nisu mogli da se kreću za vreme policijskog časa, pa smo morali da se angažujemo. Kontaktirali smo Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, pokušavali da obezbedimo i dogovorimo prevoz.

Po pitanju podrške koje je država obezbedila specifično za žene sa invaliditetom tokom kovid-19 krize, ispitanice ističu da država nije prepoznala osobe sa invaliditetom kao rizičnu kategoriju i da nisu mogli da ostvare mnoge beneficije koje je država propisala u tom periodu za osobe starije od 65 godina.

Organizacije koje pružaju usluge podrške ženama sa invaliditetom koje su žrtve nasilja u porodici navode da se povećao broj poziva i broj korisnica tokom vanrednog stanja. Pojavila su se nova pitanja i izazovi koje je trebalo prevazići. Žene sa invaliditetom koje su žrtve nasilja sada nisu mogle otvoreno da razgovaraju, s obzirom da su bile zatvorene u kućama i stanovima zajedno sa nasilnicima. U početku su se javljale zbog nedostatka informacija u vezi sa zabranom kretanja – šta to konkretno znači; kako organizovati personalnu asistenciju; kako rade određene institucije i na koji način im se obraćaju u ovakvoj situaciji. Problem se javio i kada je u pitanju viđanje dece sa očevima koji nemaju starateljstvo. Zabrana kretanja se odnosila na ceo vikend, ponekad i duže, od četvrtka do utorka. Kada je viđanje očeva sa decom bilo vikendom, zabrana kretanja je bila na snazi i žene nisu imale informacije kako da postupaju u takvim situacijama. Obraćale su se centrima za socijalni rad, ali je često odgovor bio da naprave neki dogovor i postignu kompromis sa očevima dece. Ove žene smatraju da tako nešto nije bilo moguće, s obzirom da već postoje problemi u komunikaciji sa očevima i to jeste i jedan od razloga što one imaju potpuno starateljstvo nad decom. Neke od tih žena žive u domaćinstvima u kojima ima i starijih članova, pa im je bio dodatni rizik da deca odlaze od kuće na nekoliko dana, s obzirom epidemiološku situaciju.

BRIGA O SEBI I OTPORNOST

Sve ispitanice su žene sa invaliditetom i spadaju u rizičnu grupu, što se zdravstvenog stanja tiče. Radile su od kuće, a za svakodnevne potrebe imale su podršku koleginja, rodbine i komšiluka. Ističu da im je šetnja bila neophodna, ali da za vreme zabrane kretanja to nisu mogle.

Imam sjajne saradnice, jedna drugoj smo podrška. Dok imam njih, ja se dobro osećam. Nisam tražila nikog drugog, moj tim saradnica je za mene sasvim dovoljan. Mogu samo da zamislim šta bi bilo da nisam imala njih.

Sa druge strane, ističu da je nagli prelazak na onlajn rad, praćenje obuka, sastanaka i edukacija, ponekad bio veoma zamoran. Dešava se da sastanci počinju jedan za drugim i da je potrebno više vremena za organizovanje učešća na aktivnostima. Neke od njih nisu koristile godišnji odmor i osećaju se dosta iscrpljeno.

Organizacije su saradivale, razmenjivale informacije i iskustva i bile u stalnom kontaktu sa drugim liderkama i saradnicama. To ističu kao pozitivnu stranu svih dešavanja za vreme vanrednog stanja.

PREPORUKE

Preporuke za organizacije civilnog društva:

- Delovati proaktivnije ka osobama iz višestruko diskriminiranih grupa kojima je potrebna podrška i otvoriti različite kanale komunikacije kako bi obezbedile jasne i pristupačne informacije i podrška ženama sa invaliditetom.
- Ojačati saradnju sa drugim organizacijama i formalno ili neformalno udruživanje tokom kriznih situacija, kako bi se osigurao veći uticaj zagovaračkih aktivnosti na donosiocima odluka i koordinisan odgovor na uvedene mere.
- Pronaći način za veće ulaganje u tehničku opremljenost organizacija i redovne obuke za zaposlene i volontere/ke o digitalnoj bezbednosti.
- Jačati bazu podrške i uključivati veći broj građana i građanki u svoj rad kako bi se ovi resursi koristili i u kriznim situacijama za organizovaniju i delotvorniju podršku ženama sa invaliditetom.

Preporuke za donatore:

- Obezbediti fleksibilnost u finansiranju, prenameni projektnih sredstava, izveštavanju i apliciranju za sredstva kako bi se resursi organizacija maksimalno usmerili na pružanje podrške korisnicama u kriznim situacijama.
- Osigurati da se deo budžetskih sredstava u svakom projektu opredeli za troškove pristupačnosti kako žene sa invaliditetom i druge osetljive grupe ne bi bile izostavljene iz planirane podrške.

- Omogućiti obuke i resurse za bolju tehničku opremljenost organizacija i unapređenje veština i/ili podršku za prelazak na onlajn sadržaje.
- Planirati sredstva za jačanje otpornosti organizacija (obuke, procedure, aktivnosti) kako bi mogle da odgovore na sve izazove tokom kriznih situacija.

LITERATURA

Biljana Janjić i Dragana Ćirić Milovanović, *Ovde i zidovi imaju uši: svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, 2017

COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls, UN Women, 2020, dostupno na:

<https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>

Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the implementation of the Convention during the COVID-19 pandemic, 20.04.2020, dostupno na:

<https://rm.coe.int/declaration-committee-of-the-parties-to-ic-covid-/16809e33c6n-cases-of-violence-against-women>

Desirée Viteri Almeida, *Unwanted Effects Of The COVID-19 On Violence Against Women*, The Organization for World Peace, 29.03.2020, dostupno na:

<https://theowp.org/reports/unwanted-effects-of-the-covid-19-on-violence-against-women/>

Dopuna preporuke 500-01-7/2020-09 od 13.04.2020, broj 500-01-7/1/2020-09, 17.07.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.07.17.%20Preporuka%20002.pdf>

Dubravka Šimonović, specijalna izvestiteljka Ujedinjenih nacija za nasilje prema ženama, *States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns – UN rights expert*, OHCHR, 27.03.2020, dostupno na:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25749&LangID=E>,

Godišnje istraživanje o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija, 2019, Republički zavod za statistiku, 25.09.2019, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190920-godisnje-istrazivanje-o-ikt/?a=27&s=>

Instrukcija MZRZBSP broj 021-01-00016/6/2020-05, 11.03.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.11.%20Instrukcija%20002.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-00-00023/2/2020-09, 09.06.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020.06.09.%20Instrukcija%20025.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-06-2020-09, 29.03.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.29.%20Instrukcija%20009.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-11/2020-01, 30.03.2020, dostupno na

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.30.%20Instrukcija%20010.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09 od 12.03.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, 10.03.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.10.%20Instrukcija%20001.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, 16.03.2020.

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, od 12.03.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, op. cit.

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-7/5/2020-09, 29.04.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.04.29.%20Instrukcija%20018.PDF>

Instrukcija MZRZBSP broj: 500-01-7/4/2020-09, 28.04.2020, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.04.28.%20Instrukcija%20017.PDF>

Istraživanje o efektima pandemije i vanrednog stanja na zaposlenost, uslove rada i brigu o domaćinstvu, SeConS grupa za razvojnu inicijativu, 13.05.2020, dostupno na:

<https://secons.net/files/SeConS-istrazivanje-Covid-19.pdf>

Izveštaj o radu Nacionalne službe za zapošljavanje za 2019. godinu, Nacionalna služba za zapošljavanje

Javni prevoz od sutra mogu da koriste svi građani, Sekretarijat za javni prevoz Gradska uprava Grada Beograda, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.bgprevoz.rs/vest/2020-05-07/javni-prevoz-od-sutra-mogu-da-koriste-svi-gradjani>

Katarina Golubović i dr, *Ograničenje kretanja i suđenja za vreme vanrednog stanja*, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, 2020, dostupno na [Ograničenje-kretanja-i-suđenja-za-vreme-trajanja-vanrednog-stanja-YUCOM-jul-2020..pdf](#)

Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3 iz 2016. godine

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br. 42/2009

Kosana Beker i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje*, broj 3, FemPlatz, Pančevo, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/FemPlatz_Magazin_3.pdf

Kosana Beker i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, 2017

Kosana Beker i Višnja Baćanović, *Reproduktivno zdravlje žena sa invaliditetom u AP Vojvodini*, Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman, Novi Sad, 2018

Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu*, udruženje građanki FemPlatz, 2020

Kosana Beker, *Lišenje poslovne sposobnosti Zakoni i praksa u Republici Srbiji*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2014

Mapiranje žena i devojaka sa invaliditetom na rukovodećim pozicijama u organizacijama osoba sa invaliditetom (OOSI) i ženskim organizacijama civilnog društva (ŽOCD) u Republici Srbiji, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, UN Women, januar 2019

Milan M. Marković, *Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

Ms Catalina Devandas, *COVID-19: Who is protecting the people with disabilities? – UN rights expert*, Office of the High Commissioner for Human Rights, 13.03.2020, [OHCHR | COVID-19: Who is protecting the people with disabilities? – UN rights expert](#), pristupljeno 20.10.2020.

Nalog MZRZBSP broj 500-00-28/2020-19, od 22.06.2020, dostupno na:
<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020-06.22.%20Nalog%20007.pdf>

Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 29.06.2020, dostupno na:
<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020.0629.%20Obave%20A1tenje%20001.pdf>

Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 21.08.2020, dostupno na:
<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.08.21.-Obave%20A1tenje-001.pdf>

Odgovor Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja na molbu za dostavljanje informacija i preduzimanje mera za unapređenje zaštite osoba sa mentalnim invaliditetom na smeštaju u ustanovama od 27.04.2020, koju je podnela Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2020/05/Odgovor-MINRZS-COVID-19.pdf>

Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, uputstvo ustanovama socijalne zaštite, Broj 139-55-49/2020-05, 13.03.2020.

Predlog Vladi Srbije za izmenu Uredbe o zabrani kretanja i smeštaju žrtava nasilja u Sigurne kuće, Odbor za ljudska prava Vranje i Udruženje Romkinja Osvit iz Niša, 22.04.2020, dostupno na:
<http://hrcvr.org/predlog-vladi-srbije-za-izmenu-uredbe-o-zabrani-kretanja-i-smestaju-zrtava-nasilja-u-sigurne-kuce/>

Preporuka broj 500-01-7/2020-09, od 13.04.2020. dostupno na:
<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.04.13.%20Preporuka%20001.pdf>

Preporuka Ministarstva pravde za rad sudova i javnih tužilaštava za vreme vanrednog stanja proglašenog 15.03.2020. br. 112-01-557/2020-05 od 17.03.2020, dostupno na:

<https://aks.org.rs/aks/wp-content/uploads/2020/03/Preporuke-Ministarstva-pravde.pdf>

Marijana Pajvančić i dr, *Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji*, Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020

Ravnopravnost u praksi – Primena antidiskriminacionih zakona u Srbiji, Equal Rights Trust, London, 2019

Rezultati rada tokom pandemije COVID-19, MZRZBSP, dostupno na:

<https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-05/Brosura%20Finalna%20verzija.pdf>, pristupljeno 25.09.2020.

Saopštenje za javnost: Zaštita i podrška ženama žrtvama nasilja tokom prvih mesec dana vanrednog stanja, Autonomni ženski centar, 16.04.2020, dostupno na:

<https://www.womenngo.org.rs/vesti/1576-saopstenje-za-javnost-zastita-i-podrska-zenama-zrtvama-nasilja-tokom-prvih-mesec-dana-vanrednog-standja>

Statement of Catalina Devandas Aguilar, United Nations Special Rapporteur on rights of persons with disabilities, 10 August 2020, dostupno na [20200810 StatementCatalinaDevandas.pdf \(ohchr.org\)](https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/08/20200810-statement-catalina-devandas)

Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 44 od 27. marta 2020. godine

Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2014–2017. godine sa prioritetima za naredni period, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2018.

UN ekspertkinje Maud de Boer-Buquicchio i Najat Maalla M'jid, *UN experts call for urgent action to mitigate heightened risks of violence against children*, 07.04.2020, dostupno na:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25778&LangID=E>

Vida Vilić (ur), *Elektronski bilten br. 4 - Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji*, udruženje građanki FemPlatz, Pančevo, 2020, str. 9, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?116>

WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19, 11 March 2020, [WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020](https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19-11-march-2020)

Why we must eliminate violence against women, UN, dostupno na:

<https://www.un.org/en/events/endviolenceday/>

Zaštitnik građana uputio inicijativu predsednici Vlade Republike Srbije, Zaštitnik građana,

30.04.2020, dostupno na: <https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6588-z-sh-i-ni-gr-d-n-upu-i-inici-ivu-pr-ds-dnici-vl-d-r-publi-srbi>

Žene 65+ u doba korone: Iskustva i izazovi, Snaga prijateljstva Amity i FemPlatz, 2020, dostupno

na: <http://www.amity-yu.org/wp-content/uploads/2020/07/ZENE-65-U-DOBA-KORONE-ISKUSTVA-I-IZAZOVI-Amity.pdf>, pristupljeno 25.09.2020.

Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017